

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra bezpečnostních studií

**Paradox volby jako příčina inklinace
k radikalismu**

Bakalářská práce

The Paradox of Choice as the Cause of Inclination to Radicalism

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

PhDr. Mgr. Lukáš Urban, Ph.D.

AUTOR PRÁCE

Andrea Studničná

PRAHA

2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Ve Cvikově, dne 15.03.2022

Andrea STUDNIČNÁ

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé práce PhDr. Mgr. Lukášovi Urbanovi, Ph. D., za trpělivý přístup a cenné připomínky při jejím zpracování.

ANOTACE

Tato absolventská práce se zabývá fenomény volby, svobody člověka a ambivalentní možností velkého výběru v podmínkách moderní společnosti. Jsou v ní shrnuty účinky těchto jevů na život člověka. Vysvětleny jsou rovněž pojmy „rozhodovací paralýza“ nebo „postrozhodovací lítost“. V práci je nastíněn stav současné společnosti, který velkou měrou ovlivňuje hodnotovou orientaci člověka v dané době. Pozornost se soustředí na odvrácenou stranu svobody člověka; na myslí se tím má přílišná (resp. bezbřehá) svoboda a zbytečně velký výběr jako omezující a svazující aspekt života. Nakonec dochází k propojení problematiky paradoxu volby a postupně nastupující krize současného liberálního světa. Za jednu z mnoha příčin tohoto stavu by se dala označit únava z neustálého rozhodování, které je toho času k existenci nezbytné.

KLÍČOVÁ SLOVA

demokratická společnost * svoboda * krize demokracie * postrozhodovací lítost * rozhodovací paralýza * rozhodování

ANNOTATION

This thesis deals with the phenomena of choice, human freedom and the ambivalent possibility of large choice in the conditions of modern society. It summarizes the effects of these phenomena on human life. Also the terms „decision paralysis“ or „post-decision regret“ are explained. The thesis outlines the state of contemporary society, which greatly affects the value orientation of people at the time. Attention is focused on the other side of human freedom; this means excessive (or boundless) freedom and an unnecessarily large choice as a limiting and binding aspect of life. Finally, there is a connection between the issue of the paradox of choice and the gradually emerging crisis of today's liberal world. One of the many causes of this situation could be a fatigue from the constant decision-making that is necessary for existence at the time.

KEYWORDS

democratic society * freedom * crisis of democracy * post – decision regret * decision paralysis * decision – making

Obsah

Předmluva	6
Úvod	7
1. Paradox volby a související pojmy	9
1.1 Svoboda.....	9
1.2 Rozhodování.....	14
1.3 Paradox volby	15
1.4 Rozhodovací paralýza	21
1.5 Postrozhodovací lítost.....	22
1.6 Minimalismus	23
2. Charakteristika současné společnosti	25
2.1 Akcelerace společnosti	25
2.2 Postmoderní společnost	27
2.3 Konzumní společnost.....	31
3. Dualita svobody	34
4. Krize demokratické společnosti v kontextu paradoxu volby	38
4.1 Krize demokratické společnosti.....	38
4.2 Demokracie a paradox volby	41
Závěr	45
Seznam použité literatury a dalších pramenů informací	47
Příloha	53

Předmluva

Téma lidské svobody a paradoxu volby je pro mě už řadu let velmi atraktivní. Hlavní myšlenka tohoto fenoménu věrně odráží nálady a nastavení soudobé společnosti. Na poskytnutí širokého výběru dnes cílí mnoho výrobců, prodejců, ale kalkulují s ním i nakupující a spotřebitelé. Otázkou je, zda je existence enormního výběru ke (spokojenému) životu, skutečně zapotřebí? Stal se konzum novodobým smyslem života? Sama vidím, jak mne možnost soudobého výběru „všeho“ ovlivňuje. Pokud člověk jasně neví, pro co do obchodu vlastně jde, stává se samotné nakupování existenciálním problémem. Vyznat se v kvalitách a přednostech nabídky se jeví jako neuvěřitelná potíž. A to i při existenci různých srovnávacích systémů na internetu. Srovnávače jsou všude kolem nás, díky nim můžeme srovnat téměř všechny druhy produktů, které jsou nabízeny. Srovnáváme nabídku oblečení, kosmetiky, elektroniky, pojištění, půjček a o spotřebitelském srovnávání bychom mohli mluvit i na seznamovacích aplikacích. Přílišná očekávání od nabídky a následná zklamání z učiněné volby jsou zatěžující. K zamyšlení uvádím výstižný citát od amerického sociologa Barryho Schwartze „*The secret to happiness is low expectations*“¹, v překladu „Tajemství štěstí je mít nízká očekávání“. Je skutečně pravda, že nízká očekávání nám mohou zajistit příjemný pocit uspokojení a štěstí. Ale na druhou stranu tento předpoklad k prožití šťastného života může s sebou přinášet různá „ale“. Předpokládám, že samotné snížení nebo eliminace nabídky produktů, služeb a jiných možností, by vedlo k mnohem příjemnějšímu životu. Ve skutečnosti k prožití spokojeného života toho zřejmě tolik nepotřebujeme, zvláště materiálních statků. Ne šťastně se dnes soustředíme na uspokojování našich potřeb zejména pomocí hmotných produktů. Postupným vzdáváním se konzumních hodnot, jakousi hodnotovou reorientací, by se možná začala společnost uzdravovat.

¹ Barry Schwartz > Quotes > Quotable Quote. *Goodreads* [online]. [cit. 2022-02-14]. Dostupné z: <https://www.goodreads.com/quotes/570297-the-secret-to-happiness-is-low-expectations> (překlad vlastní)

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je jev zvaný **paradox volby**, a to ve vztahu k lidské svobodě a současnosti. Svoboda a možnost volby je jedním ze základních práv občanů v liberální demokracii a právním státě; v dnešní době je vnímána jako neodmyslitelná, neoddělitelná a samozřejmá součást naší kultury. Svoboda nám přináší mnoho výhod, možností kvalitního žití a seberealizace; ale nejenom to.

Cílem mé absolventské práce je popsat **mechanismy paradoxu volby** a jeho vlivu na kvalitu života a kvalitu mezilidských vztahů. Toto téma je vysoce aktuální, jelikož asi nikdy v historii jsme neměli tak rozmanitý výběr a širokou možnost volby. Značný podíl na existenci možnosti výběru mají nejenom moderní technologie, ideologie konzumní společnosti, ale také proces globalizace. Jednu z kapitol bude tvořit text týkající se i negativních stránek svobody. Již jsem zmínila, že svoboda nám dává mnoho příležitostí. Ale na druhou stranu svoboda automaticky nepřináší jenom samé výhody. Přílišná svoboda a téměř neomezené možnosti tužby dávají prostor pro negativní jevy, jako jsou **postrozhodovací lítost** nebo **rozhodovací paralýza**. Mým úmyslem je zamyslet se nad možným vztahem negativních aspektů svobody a jejich vlivu na určité jedince ve vybraných oblastech života. Život ve svobodném a demokratickém světě není takzvaně černobílý. Za jeho výhody můžeme považovat (relativní) bezpečí, pohodlí, již zmíněnou možnost volby, či možnost aktivní participace v politické a veřejné oblasti. Někdy ale dochází k tomu, že nás svoboda nedělá v pravém slova smyslu svobodnými a šťastnými, naopak se pro nás stává spouštěčem stresu a nerozhodnosti. Stává se pro nás přitěžující povinností, obtěžujícím břemenem, kterým musíme čelit. Někteří toto břemeno nedokáží nést a mohou reagovat inklinací k různě radikálním a fundamentálním skupinám slibujícím „spasení“. Paradox volby se může také podílet na takzvané **krizi liberální demokracie**, kdy se lidé nedokáží vypořádat se svobodou, a proto dobrovolně zůstávají pod vlivem autoritářských osobností, které je břemena svobody zbavují.

Téma svobody bylo námětem tvorby mnoha myslitelů v průběhu historie. Zabýval se jím například John Locke, o staletí později Erich Fromm, Isaiah Berlin a řada dalších filozofů, veřejných intelektuálů a vědců. Každý z nich přemýšlel nad

problematikou svobody z odlišné perspektivy a zohledňoval odlišné kontexty. Jejich poučené názory nám nabízí zajímavý vhled do diskutované materie. Tématu paradoxu volby se ale mnoho vědeckých monografií nevěnuje! Detailněji tuto problematiku rozpracovává až americký psycholog a sociolog Barry Schwartz (nar. 1946); a z jeho tvorby a myšlenek budu vycházet.

V první části bakalářské práce přiblížím a vysvětlím základní pojmy. Je důležité uvést a interpretovat jejich různé definice a zmínit jejich důležitost v tématu. Budou zde popsány termíny a fenomény jako **svoboda** nebo **paradox volby**. Všechny tyto jevy nás ovlivňují v každodenním životě. V druhé části nabídnu hodnotovou a životně-stylovou deskripci **současné společnosti**, která je dle mého názoru dalším důležitým elementem. V navazující části se budu věnovat dvojakému vlivu svobody na jedince a společnost. Někteří ji totiž mohou vnímat jako element, který obohacuje a rozšiřuje životní obzory, možnosti a cíle; jiní mohou být naopak svobodou svazováni, až traumatizováni. Uvedené kapitoly tvoří teoretický základ části poslední. V té se zamyslím nad tím, jak zmíněné jevy mohou souviset s krizí liberální demokracie a inklinací jedinců k různým „radikálním“ uskupením.

Důvodem výběru tématu je nejen již zmíněná aktuálnost problematiky svobody a paradoxu volby, ale také uvědomění si, že i já a i lidé v mém okolí jsou tímto jevem ovlivňováni. Kvalita bytí těmito jevy není postižena přímo; ovlivněno je spíše subjektivní vnímání štěstí. Dle mého názoru je tím následně zasažena i hodnota života lidí. Neméně významným důvodem pro výběr tématu je i mé přesvědčení, že paradox volby je jako jev poměrně podceňovaný.

Pro vypracování této bakalářské práce využiji řadu tematických odborných publikací, dále webové stránky, elektronické dokumenty, a to v českém jazyce i jazyce anglickém. Vypracování citací se řídí citační normou ČSN ISO 690.

1. Paradox volby a související pojmy

V první části práce se budu věnovat transdisciplinárnímu představení problematiky. Budou zde vysvětleny základní pojmy, které souvisí s tématem paradoxu volby. Tím je určitě **svoboda**. Díky svobodě se můžeme samostatně rozhodovat a realizovat volbu. Dalším významným pojmem je **rozhodování**. Svoboda nám dává možnost učinit rozhodnutí, které nám slouží hlavně k naplnění našich více či méně autentických (přirozených) potřeb. K danému rozhodnutí se dopravujeme pomocí procesu rozhodování. Pokud disponujeme svobodou a činíme rozhodnutí, některé jedince může ovlivnit jev nazývaný **paradox volby**. S rostoucím výběrem se tento paradox dostavuje častěji.

Následující dva jevy těsně souvisí s rozhodovacím procesem a paradoxem volby. Jeden se může objevit na začátku rozhodování a ovlivňuje například rychlost a způsob, jakým se rozhodujeme. Je to takzvaná **rozhodovací paralýza**. Druhý jev naopak může následovat po konečném rozhodnutí. Je irelevantní, jestli jsme se rozhodli správně nebo ne, ale pronásledují nás pocity lítosti a nespokojenosti z učiněného rozhodnutí. Tento jev se nazývá **postrozhodovací lítost**. Stručnou zmínku věnuji i **minimalismu** jako možné obraně proti konzumní společnosti, která nám přináší neuspokojivě velký výběr. Může být také vnímán jako pomoc a ochrana proti nepříjemným jevům souvisejícím s paradoxem volby.

1.1 Svoboda

Zajisté jedno z ústředních témat této práce a života vůbec. Co je to svoboda? Je to široký pojem a pro každého může znamenat něco jiného. Svoboda se dotýká různých oblastí života člověka a společnosti. Máme svobodu slova, myšlení, vyznání, svobodu pohybu a mnoho dalších. Ne vždy tomu ale tak bylo. Z tohoto vyplývá, že pojem, význam a rozsah svobody se v čase mění. Svoboda je závislá také na kultuře a místě. Co je ale pro svobodu konstantního, je, že jde o aktuální existenciální a existenční téma. Lidé po ní neustále ne/vědomě touží a stále o ni nějak usilují. Někdy jsou pro ni ochotni obětovat i svůj život. Ikonickým příkladem boje za svobodu může být sebeobětování Jana Palacha na začátku roku 1969

jako reakce na okupaci republiky vojsky Varšavské smlouvy a následné omezování občanských práv a svobod. Rozsah svobody, který potřebujeme k plnohodnotnému bytí, je pro každého individuální. Je ale jasné, že absence svobody z člověka dělá otroka a loutku; člověk v takovém případě přestává být v pravém smyslu člověkem. Svoboda je tedy neodmyslitelně spjata s lidstvím.

Svoboda není jednoznačným pojmem. Dalo by se říci, že je spíše pojmem abstraktním, a proto má i řadu definic. Každý filozof a myslitel, který se zabýval nebo zabývá tématem svobody, tento fenomén definoval jinak. Na svobodu se dá pohlížet z mnoha různých úhlů pohledů a záležití, v jakém kontextu se pojem *svobody* použil. Protože při definování této problematiky velmi záleží na zvoleném kontextu. Někdo může vnímat svobodu jako neexistenci omezení, svobodný výběr nebo třeba i možnost dělat si cokoli, co zrovna chce. A vzhledem k tomu, že každý může slovo *svoboda* interpretovat různě, dostávají se i nepřesnosti. Proto je důležité uvést alespoň základní odborné koncepty tohoto pojmu. Pro příklad uvedu definice **svobody** od britského filozofa Isaiaha Berlina (1909-1997), který ve svém díle *Dva pojmy svobody*, nahlíží na svobodu ze dvou rozdílných úhlů. Tyto koncepce svobody jsou postavené proti sobě, ale zároveň se přirozeně doplňují. Rozeznává koncepci „*pozitivní a negativní svobody*“.² Podstatou **pozitivního** nahlížení na svobodu je samotné jednání jedince, které je svobodné a autonomní. Naše svoboda je v tomto případě závislá pouze na našem chování a jednání, případně na tom, jestli se necháme ovládat například ostatními lidmi nebo vlastními emocemi a závislostmi. Pokud se člověk nechá ovládat, není plně pozitivně svobodný. Svoboda v tomto případě závisí jen na vlastní vůli. „*Člověk je pozitivně svobodný, je-li pánem svých vlastních činů.*“³ Druhou verzí svobody je svoboda **negativní**. Negativní svoboda je spojena s neexistencí překážek nebo omezení. Berlin ji charakterizuje jako „*oblast, v níž může člověk jednat bez zábran vytyčovaných druhými*“.⁴ Tento koncept je často spojován s liberalismem. Podstatou je zde nezasahování do věcí jednotlivce, a to i od samotného státu.

² PEJCHA, Jiří. Koncepty svobody [online]. Brno, 2015 [cit. 2021-11-10]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/cy0xdj/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Radim Brázda, Dr., s. 7

³ Tamtéž, s. 12

⁴ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-004-4, s. 219

Absolutní svoboda od nezasahování státu do společnosti ale není možná. Pokud by ve společnosti nebylo žádné zřízení, které by určovalo „chod“ společnosti, zavládl by chaos. Proto existence zásahů ze strany státu je důležitá pro zachování bezpečnosti, stability a ochrany našich práv. Pokud překážky existují z důvodu postižení nebo nemoci, Berlin v těchto případech nemluví o omezené svobodě, ale o „nemohoucnosti“.⁵ Negativní svoboda vyjadřuje, jak moc je do mé svobody zasahováno, například ze strany ostatních. Nyní uvedu příklad, na kterém se projeví jednotlivé rozdíly obou svobod. Návštěvník obchodu nakupuje potraviny domů. Může nakupovat jakékoliv produkty, v jakémkoliv množství a v jakémkoliv pořadí. Je tedy negativně svobodný. Je zde neexistence omezení a nepanují zde žádné příkazy. Pokud ale jedinec pocítí náhlou chuť na nějakou sladkost například čokoládu, je nucen díky vnitřním pochodům navštívit oddělení nabízející sladkosti. V tomto případě člověk není pozitivně svobodný. Je ovlivněn svou chutí a závislostí na čokoládě. Jeho rozhodnutí není plně pozitivně svobodné. V druhém případě nakupuje v obchodě dítě. Chce si koupit alkohol, ale bohužel si jej koupit nemůže, protože platí omezení, které zakazuje prodávat alkohol dětem a mladistvým do 18 let. V této situaci s alkoholem není dítě plně negativně svobodné. Existuje zde nějaká překážka nebo omezení, kvůli kterým si daný produkt nemůže svobodně koupit.

Svoboda by asi neměla být v případě člověka a společnosti neomezená. Neměla by být chápána, že si občané mohou dělat cokoli. Nemělo by dojít k zaměňování svobody s libovůlí (resp. anarchií). Svobodné chování a jednání má svůj zákonný rámec, kterým se musíme řídit. Téměř neomezená svoboda byla v podstatě jen před vznikem různých společenských uskupení, jako je například kmen či státní zřízení. V této době byl člověk závislý jen sám na sobě, případně byl zodpovědný za svoji rodinu. Řídil se pouze svými instinkty, potřebami a pudem sebezáchovy. Jedincům šlo pouze o samotné přežití. Každý mohl nakládat se svým majetkem, jak chtěl. Taková svoboda je označena Johnem Lockem jako „*svoboda přirozená*“.⁶ Je charakteristická absencí autority a jiných podobných

⁵ PEJCHA, Jiří. Koncepty svobody [online]. Brno, 2015 [cit. 2021-11-10]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/cy0xdj/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Radim Brázda, Dr., s. 11

⁶ LOCKE, John. Dvě pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 149

omezení. Člověk se řídil pouze tzv. „*přirozeným zákonem*“.⁷ Po vytvoření a vstupu do takových společenských organizací byla neomezená svoboda nemožná. Vystala potřeba určitých hranic a kontroly, a to pro zachování svobod druhých. Proto lidé dobrovolně přešli na **společenskou smlouvu**, která zjednodušeně ustanovuje pravidla společnosti. Tato pravidla umožní jistou ochranu našich práv, ať už se jedná o práva k majetku nebo právo na svobodu. Naopak před ustanovením společenské smlouvy nebyla práva jedinců nikde zakotvena. Požívání práv v této epoše bylo velmi nejisté, což se přijetím společenské smlouvy odbouralo. Tato velká nevýhoda sice zmizela, ale za cenu ztráty přirozené svobody jedinců. Institut společenské smlouvy zavedl do společnosti řád a jistotu, ale také omezení. Určuje, kde leží hranice svobody jedince a omezuje ji v zájmu ochrany svobody druhých. Dalo by se říci, že společenská smlouva byla předpokladem pro vznik zákonodárné, výkonné a soudní moci. Tyto tři složky moci umožňují aplikaci společenské smlouvy v praxi. Dají existenci pravidlům ve společnosti, umožňují jejich výkon, vymáhání a kontrolu. Následně, pokud někdo nerespektuje společenskou smlouvu a pravidla, která byla ve společnosti kolektivně přijata, dochází k použití trestů. K aplikaci trestů se společnost uchyluje, jestliže jedinec porušuje, či nedodrжуje omezení vycházející ze společenské smlouvy. Pomocí trestů se dá do jisté míry zabránit a korigovat křížení jednotlivých osobních svobod. S existencí svobody je důležité pěstovat ve společnosti etiku, která je nástrojem na udržitelnou existenci a soužití mezi lidmi. Jejím úkolem je hledání zásad pro udržení vztahů mezi lidmi, aby docházelo k přirozenému respektu svobody druhých, a naopak nebyli omezováni ostatní lidé.

Důležité je, položit si otázku „jak moc jsme doopravdy svobodní“. Jak moc je naše rozhodnutí, naše volba a naše řešení svobodné. Jelikož vždy jsou volba a rozhodnutí, které vykonáme, determinovány vnitřními motivy, vlastnostmi, pozorností a jinými podobnými procesy a jevy. Naše volba je také určována vnějšími vlivy, například charakterem a množstvím jednotlivých možností. Proto vždy naše možnost volby a svoboda budou relativně omezené. Společnost nikdy

⁷ LOCKE, John. Dvě pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 149

nedosáhne jednoznačně neomezené svobody. Vždy budeme ovlivňováni vnějšími i vnitřními vlivy.

Problematika svobody zajímá mnoho myslitelů, hlavně v oblasti filozofie, po celá staletí. Každý z nich vnímal svobodu z jiného úhlu pohledu a často ji také rozdílně definovali. Zmínila bych zde významného českého filozofa Erazima Koháka, který ve své sbírce přednášek na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy uvádí, že „*představivost je klíčem k lidství, způsobu pobývání na světě, který vychází ze svobody*“.⁸ K existenci svobody je důležitá existence představivosti, bez ní bychom ani nemohli vidět možnosti, které nám objektivní realita nabízí. „*Představivost vytváří možnosti, možnost volby je klíčem ke svobodě a tím k plnohodnotnému lidství*“.⁹ Důvod, proč jsem si vybrala slova Erazima Koháka, je, že se zmiňuje i o odvrácené straně svobody. „*Svoboda znamená zpochybnění všech samozřejmostí*“.¹⁰ Samozřejmosti pro každého z nás znamenají zaručené životní jistoty, bezpečnost a oporu v životě. Na dané změny a zpochybnění reagujeme rozličným způsobem. Ale důležitost těchto jistot je pro jedince různá. Kohák ještě upozorňuje, že chovat se jako svobodný, neznamená jednat bezmyšlenkovitě, dělat „*cokoliv co se nám zlíbí*“.¹¹ Musíme převzít odpovědnost sami za sebe, odpovědnost za naše chování, jelikož naše jednání a chování už není řízeno převážně tradicemi, které by nás mohly vést. Jaké to má na jedince důsledky, jaké je převzít břemeno svobody? Je důležité v současnosti dbát o etiku a o její rozvoj. Jelikož už nás nevedou tradice, je důležité vypěstovat a v ostatních udržovat správné etické chování a jednání. O této problematice pojednává ještě další kapitola, která rozvíjí další důsledky různého vnímání svobody.

⁸ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 216 s. Studijní texty, sv. 33. ISBN 80-86429-35-0, s. 19

⁹ Tamtéž, s. 19

¹⁰ Tamtéž, s. 20

¹¹ Tamtéž, s. 21

1.2 Rozhodování

Na svobodu a ostatní pojmy navazuje proces **rozhodování**. Pokud máme více než jednu možnost výběru, pak nám tento proces pomůže vybrat jednu či více z možností. Říká se, že denně člověk udělá přes 70 vědomých rozhodnutí.¹² Tato rozhodnutí doplňují ještě drobná, často neuvědomělá rozhodnutí. Vědci jejich počet odhadují na 25 – 35 tisíc denně.¹³ Některá rozhodnutí si neuvědomujeme a naopak nad některými musíme přemýšlet a pečlivě zvažovat důsledky své volby. Rozhodnutí je mnoho druhů a rozhodujeme se v různých oblastech našeho života. Od výběru snídaně, přes výběr nové pračky až po rozhodnutí závažná; příkladem může být třeba uzavření hypotéky, vstup do manželského svazku a založení rodiny. Člověk se rozhoduje v podstatě neustále, celý život. Náš život je utvářen výsledky těchto rozhodovacích procesů. Rozhodnutí mohou být dobrovolná či nedobrovolná, vědomá i nevědomá, dobrá, ale i špatná. Při rozhodování můžeme pociťovat nejistotu, někdy až svazující **rozhodovací paralýzu**. Problematika paralýzy, jako možného průvodního jevu v procesu rozhodování, ale bude rozebrána v jiné podkapitole. Cílem rozhodování je naplnění našich potřeb; měli bychom se rozhodovat v zájmu největšího užitku a uspokojení. Rozhodování je ovlivněno řadou faktorů. Jako příklad lze uvést „*kvantitu a kvalitu informací, emoce, osobnost rozhodovatele, únavu, stres nebo časový tlak*“.¹⁴

S rozhodováním může pomoci takzvaná **automatizace**. Díky ní dokážeme *de facto* eliminovat některá rozhodnutí z běžného dne. Velké množství drobného rozhodování nám ubírá energii a čas pro rozhodnutí, která jsou skutečně důležitá a nevyhnutelná. Používání automatizace se tedy váže především k drobnému a každodennímu rozhodování. Příkladem ze života může být chování někdejšího ředitele firmy Apple - Stevea Jobse, který mechanismus automatizace využil na svůj šatník; do práce nosil každý den stejný rolák – jak snadné a praktické.¹⁵

¹² JEŽKOVÁ, Zuzana. Čtyři tipy pro snadnější rozhodování. *Mít vše hotovo* [online]. 25.7.2016 [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <http://www.mitvsehotovo.cz/2016/07/ctyri-tipy-pro-snadnejsi-rozhodovani/>

¹³ Tamtéž

¹⁴ Poláková, Lucia. *Působení kognitivních stylů na rozhodování jedince*. 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí práce Höschlová, Eva., s. 32-36

¹⁵ KONDŮ, Marie a Scott SONENSHEIN. *Radost z práce: uspořádejte si svůj profesní život*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7243-6., s.103

Automatické rozhodování se ale nemusí týkat jenom našeho oblékání, ale i jiných oblastí života, například přípravy snídaně či svačiny, navštěvování určitých obchodů, nebo dodržování ranní rutiny.

1.3 Paradox volby

Na první pohled se zdá, že dnešní možnost téměř nekonečného výběru v podstatě čehokoliv nás osvobozuje. Ale je tomu skutečně tak? Dnešní doba nám nabízí nepřeborné množství variant a možností. Tento výběr nás v počátku jistě oslní, možná dokonce ohromí. Mít na výběr z mnoha možností je snem a touhou mnoha lidí. Společnost má pocit, že největšího blahobytu dosáhne pomocí maximalizace vlastní svobody a možností výběru. V každém z nás je hluboko zakořeněn **hédonistický styl života**, kterého se různými způsoby snažíme dosáhnout. Moderní pokrok nám umožnil si životy doslova užívat plnými doušky; prodloužil se náš volný čas, velký důraz je přitom kladen na zábavu a rozptýlení. Proto je existence výběru pro náš život velmi důležitá. Možnost volby nám přináší možnost kontroly nad svým životem. Svoboda je nezbytná pro naši „*sebeúctu nebo pro participaci veřejnosti, ale ne každá volba posiluje naši svobodu*“.¹⁶

Paradoxem volby, poměrně novým fenoménem, se začal zabývat Mark Lepper ze Stanfordské univerzity a Sheena Iyengar z Kolumbijské univerzity. Ti v roce 2000 provedli společně studii týkající se negativního vlivu většího výběru na jedince. Její název zněl „*When Choice is Demotivating: Can One Desire Too Much of a Good Thing?*“¹⁷ – v překladu by název zněl asi takto „Když je výběr demotivující: Je člověk schopen vybrat si to, po čem touží?“. Ve studii proběhlo několik jednotlivých pokusů. Všechny pokusy se soustředily na chování jedinců při omezeném výběru, a naopak při výběru s mnoha variantami. Iyengar a Lepper postavili v obchodě stánek, kde začali nabízet ochutnávky a prodej džemů. První

¹⁶ SCHWARTZ, Barry. *The Paradox of Choice: Why More Is Less* [online]. New York: HarperCollins Publishers, 2009 [cit. 2021-12-13]. ISBN 9780062449924. Dostupné z: <https://books.apple.com/us/book/the-paradox-of-choice/id360603357>, s. 14 (překlad vlastní)

¹⁷ IYENGAR, Sheena S. a Mark R. LEPPER. When choice is demotivating: Can one desire too much of a good thing?. *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. 2000, **79**(6), 995-1006 [cit. 2021-12-15]. ISSN 0022-3514. Dostupné z: doi:10.1037//0022-3514.79.6.995, s. 1

část experimentu probíhala s velkým výběrem, který tvořil 24 druhů džemů. Následující týden proběhla druhá část experimentu. Návštěvníkům obchodu bylo tentokrát nabízeno pouze 6 druhů džemů. Omezený výběr působil na chování jedinců jinak. Co se týče pouhého navštívení stánku, tak k vyšší návštěvnosti docházelo u stánku s větším výběrem. Z 242 návštěvníků se do stánku podívalo 145 lidí (což je 60 %). Větší výběr je tedy pro nás na první pohled daleko přitažlivější než výběr omezený. Ale mnohem menší množství lidí si nějaký džem vybralo a koupilo právě ve stánku s větším počtem džemů! Byla to pouhá 3 % lidí, kteří stánek navštívili. Stánek nabízející pouze šest produktů prodal o mnoho více skleniček. Odtud si džem odneslo dokonce 30 % návštěvníků stánku. Návštěvnost druhého stánku byla kolem 40 % (což bylo 104 lidí z celkového počtu 260 návštěvníků). Na výsledcích tohoto pokusu můžeme vidět, jak se člověk rozhodoval při rozšířeném výběru a jak při omezeném. Samotné omezení nabídky zvýšilo prodej džemů několikanásobně. Pokud měl člověk na výběr z více džemů, pak si často svůj džem ani nevybral. Jednoduše odešel, protože se nemohl rozhodnout.¹⁸

Z pokusu jednoznačně vyplývá, že rozšířená nabídka může mít negativní vliv na schopnost a motivaci výběru a poukazuje na ztížení rozhodování člověka při nadbytku možností.

¹⁸ IYENGAR, Sheena S. a Mark R. LEPPER. When choice is demotivating: Can one desire too much of a good thing?. *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. 2000, **79**(6), 995-1006 [cit. 2021-12-15]. ISSN 0022-3514. Dostupné z: doi:10.1037//0022-3514.79.6.995, s. 2-4

Počet nabízených džemů ve stánku	24	6
Celkový počet návštěvníků v obchodě	242	260
Počet návštěvníků stánku	145 (60 %)	104 (40 %)
Počet lidí, kteří si džem zakoupili	4 (3 %)	31 (30 %)

Obr. 1.1: Výsledky empirického šetření

A u složitějšího rozhodování dochází k dalším problémům souvisejícím s rozmanitým výběrem. Člověk se nejlépe zvládne rozhodovat za existence až 5 možných variant.¹⁹ Pokud je množství variant větší, může docházet při rozhodování k negativním jevům. Nastává **rozhodovací paralýza** nebo **postrozhodovací lítost**. Tyto dva fenomény jsou rozebrány v samostatné podkapitole.

Čím více je nabízených možností a variant, tím méně se orientujeme a hůře je mezi sebou můžeme porovnat. Naše soudobá společnost je silně zaměřena na konzum neboli spotřebu; k největšímu rozvoji svobody dochází právě v oblasti spotřeby. Jak moc je dnešní společnost zaměřena na konzum, odráží jedna ze studií, kdy dospívající americké dívky v dotaznících odpověděly v 93 %, že nakupování je jejich oblíbená aktivita.²⁰ Spotřebitelská svoboda je v současnosti typická opravdu velmi velkým a rozmanitým spektrem variant. Velkou změnu v oblasti spotřeby pocítilo lidstvo rozšířením internetových obchodů, kdy ve jménu globalizace je možno objednat téměř jakékoliv zboží z celého světa. V dnešních obchodech najdeme od každého zboží několik druhů a značek. Pokud mluvíme

¹⁹ KONDŮ, Marie a Scott SONENSHEIN. *Radost z práce: uspořádejte si svůj profesní život*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7243-6., s.107

²⁰ SCHWARTZ, Barry. *The Paradox of Choice: Why More Is Less* [online]. New York: HarperCollins Publishers, 2009 [cit. 2021-12-13]. ISBN 9780062449924. Dostupné z: <https://books.apple.com/us/book/the-paradox-of-choice/id360603357>, s. 41

o jídle, můžeme rozeznávat různé příchutě a složení. V souvislosti s oblečením mluvíme o jeho střihu nebo materiálu, u elektronických přístrojů máme mnoho rozmanitých funkcí a parametrů atd. Významným faktorem, který ovlivňuje volbu při nakupování, je **reklama**. Úkolem reklamy je předvést produkt v nejlepším světle a zároveň zákazníka přesvědčit o jeho koupi. Reklama nás sice ke koupi výslovně nenutí, a proto jsme stále svobodní v našem konečném rozhodnutí, jestli daný produkt koupíme či ne. Na druhou stranu jsou manipulativní techniky a metody reklamy tak účinné a silné, že lze těžko hovořit o svobodě, kdy rozhodování máme plně pod svojí kontrolou. S větší možností výběru se také prodlužuje doba rozhodování. Kvůli tomu pak v obchodech trávíme nakupováním mnohem více času a často úplně zbytečně. Tuto dobu bychom přitom mohli využít k jiným činnostem, které nás skutečně baví. Přehnané množství často zbytečného rozhodování nám bere energii na řešení mnohem důležitějších problémů.

Tento fakt si v roce 2015 uvědomil nákupní řetězec *Tesco*, který výrazně omezil svoji dosud stávající nabídku.²¹ Reagoval tak na vzrůstající oblibu nákupních řetězců *Aldi* a *Lidl*. Tyto řetězce ve svých prodejnách nabízely zhruba dva až tři tisíce řad produktů. Naproti tomu *Tesco* nabízelo neuvěřitelných 90 tisíc. V praxi *Tesco* nabízelo například 28 druhů kečupů a v *Aldi* se prodával pouze jeden. Přes omezený výběr těchto obchodů obliba stále rostla. Proto *Tesco* odstranilo ze svých prodejen 30 tisíc řad produktů. Tímto krokem *Tesco* svým zákazníkům nakupování zjednodušilo.²² To byl příklad k oblasti nakupování, které je zásadní pro konzumní společnost.

Výběr se rozšiřuje nejen v případě nakupování a spotřeby, ale také v oblasti vztahové. Hledání partnera se především díky sociálním sítím a internetovým seznamkám rozšířilo nejenom na oblast bydliště a práce, ale v podstatě na celý svět. V současnosti panuje i náboženská svoboda, která je opravdu velmi důležitá. Člověk může vybírat z velkého počtu náboženství a ještě z více druhů náboženských organizací. Velký výběr vznikl nejen v oblasti práce, bydlení, ale také vzdělávání. Předmětem volby se stávají i rozhodnutí, která dříve nebyla

²¹ KADERÁBKOVÁ, Milada. Paradox volby: Když nevíme, zda Netflix, HBO nebo Amazon a co vzít za kečup. *Flowee* [online]. 2019 [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://www.flowee.cz/clovek/7221-paradox-volby-kdyz-nevime-zda-netflix-hbo-nebo-amazon-a-co-vzit-za-kecup>

²² Tamtéž

možno učinit. Jako příklad můžeme uvést v současné době rozšiřující se možnost volby genderové identity. Mysl je neustále zaměstnávána otázkami týkajícími se rozhodování ve vlastním životě. Jsou to otázky související s výběrem partnera, kde pracovat, kdy si pořídit děti, kdy se oženit nebo raději upřednostnit kariéru. Žijeme v době internetu a virtuální reality, tak ani tato oblast není nadbytečného výběru ušetřena. Už jenom pouhé vyhledávání na internetové doméně Google nám předloží opravdu velké množství výsledků. Pro představu při zadání slova „obchod“ Google vyhledal kolem 126 000 000 odkazů. Naštěstí ale všechny tyto výsledky byly seřazeny alespoň podle relevance a aktuální polohy, čímž se nalezené výsledky stávají přehlednějšími. Ve virtuálním světě se můžeme setkat s mnoha názory, zprávami a informacemi. Díky svobodě slova a současné dostupnosti internetu může téměř každý vyjádřit svůj názor a postoj. Každý může sdílet rady a tipy. Bohužel některé zprávy můžeme označit i za dezinformace. Ve velkém množství informací se člověk velmi lehce ztratí. Díky přehlcení informacemi pak lépe podléhá nepravdivým a nesprávným informacím. Každou informaci, kterou zpracováváme, bychom měli tedy nějakým způsobem ověřit a přemýšlet nad její pravdivostí. Což při tak velkém množství informací z mnoha zdrojů není úplně možné. Navíc každý den, každou hodinu, se na nás valí nové a nové informace a zprávy, které musíme zpracovávat. Tato přemíra informací nás může dostat až do stavů úzkosti a stresu. Souvisejícím fenoménem je tzv. „FOMO“²³ (angl. *fear of missing out*, v češtině strach z propásnutí), který vyjadřuje pocity strachu nebo úzkosti způsobené myšlenkami na unikající příležitosti či informace. Nejčastěji se projevuje nutkavým kontrolováním například příspěvků na sociálních sítích, nabídek slev či sportovních výsledků. Současně dostupnost informací je ve společnosti velkou výhodou. Ale množství informací dnes dosahuje kritického bodu zpracovatelnosti naší mysli.

S rostoucím výběrem stoupají také naše očekávání. Pokud máme na výběr z několika desítek nebo stovek variant, očekáváme, že minimálně jedna varianta ze všech nabízených bude splňovat naše požadavky a bude odpovídat našemu očekávání. Následná nespokojenost je důsledkem zvyšujících se očekávání.

²³ BRINKMANN, Svend. *Umění uměřenosti: cesta ke spokojenosti v nespokojené době*. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1492-2., s. 10

Schwartz také hovoří o tzv. „obětované příležitosti (angl. *opportunity costs*)“²⁴. Obětovaná příležitost znamená, že po uskutečnění samotného výběru neustále myslíme na výhody jiné nezvolené varianty. Jednoduše řečeno, zvolením jedné varianty ztrácíme jinou možnost a tím i její výhody.

Svoboda nám vytváří nové možnosti volby, ve kterých se musíme rozhodnout. Neustále rozhodování mysl některých jedinců neúměrně zatěžuje a ve výsledku je svazuje a následně se stávají méně a méně svobodnějšími. Celý náš život se pak stává záležitostí mnoha uskutečněných rozhodnutí a naší volby. Schwartz tento stav označuje za **tyranii volby**²⁵. Společnost je dnes přehnaně zaměřena na dokonalost a perfekcionismus téměř v jakékoliv oblasti života. Tento pocit ještě více rozvíjejí sociální sítě, které se soustředí především na prezentování šťastného života, dokonalosti, trendů, vyššího společenského postavení nebo třeba kultu mládí. Proto lidé očekávají od nabízených variant plné uspokojení svých potřeb, k čemuž často nedochází. Tento proces by se dal označit jako začarovaný kruh, ze kterého je těžké vystoupit. Schwartz dokonce uvádí, že tento fenomén přispěl k nárůstu klinických depresí²⁶. Pro některé jedince je příliš těžké se vyrovnat s tolika možnostmi. Při špatně zvolené variantě totiž neseme následky rozhodnutí pouze my sami. S touto problematikou může také souviset tzv. „únava z rozhodování (angl. *decision fatigue*)“²⁷. Naše vůle během rozhodování je připodobněna ke „svalu“²⁸, který je každým vykonaným rozhodnutím unavenější. Výsledkem je únava naší mysli, která následně nechce nic řešit, k ničemu naše tělo nedonutí nebo můžeme dokonce dojít k nesprávnému rozhodnutí. Na toto téma proběhl v roce 2010 následující experiment. Psychologové zkoumali deset měsíců rozhodování soudců, kteří rozhodovali o trestu obžalovaného nebo o podmíněném propuštění odsouzeného na svobodu.²⁹ Kladně nebo příznivěji či

²⁴ SCHWARTZ, Barry. *The Paradox of Choice: Why More Is Less* [online]. New York: HarperCollins Publishers, 2009 [cit. 2021-12-13]. ISBN 9780062449924. Dostupné z: <https://books.apple.com/us/book/the-paradox-of-choice/id360603357>, s. 246

²⁵ Tamtéž, s. 11

²⁶ Tamtéž, s. 16

²⁷ CLEAR, James. *How Willpower Works: How to Avoid Bad Decisions*. James Clear [online]. [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://jamesclear.com/willpower-decision-fatigue>

²⁸ Tamtéž

²⁹ AVNAIM-PESSOA, Liora, Jonathan LEVAVB a Shai DANZIGERA. *Extraneous factors in judicial decisions* [online]. [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/content/pnas/108/17/6889.full.pdf>, s. 1-2

objektivněji většinou dopadala rozhodnutí učiněná ráno nebo dopoledne, naopak rozhodnutí učiněná po celém dni v práci byla typická zamítavým výsledkem nebo přísnějším trestem.³⁰ V tu dobu už je mysl soudce po mnoha učiněných rozhodnutí velmi unavena.

V dalších dvou podkapitolách jsou podrobněji uvedeny dva jevy související s paradoxem volby. Dalo by se říci, že jde o dva hlavní příznaky existence přílišného množství variant.

1.4 Rozhodovací paralýza

Jev, který někdy může doprovázet proces rozhodování. Může postihnout každého u složitého, ale i banálního rozhodování. **Rozhodovací paralýza** nemusí být vázána na počet možností, ze kterých máme vybírat. Děj odehrávající se v naší psychice by se dal definovat jako stav duševního zamrznutí, kdy nejsme schopni provést samotnou volbu. Ať už z důvodu velkého množství variant nebo například díky složitosti rozhodnutí. Opakem tohoto extrému by se dalo říci, že je impulzivní, nepromyšlené rozhodnutí. Ani jedna ze situací není úplně dobrá. Rozvážnost, sebekritika a opatrnost je naopak při rozhodování vítána, ale pokud jedince tyto stavy ovládnou, nemusí vůbec k rozhodnutí dojít. Důvodem této paralýzy může být touha po dokonalém rozhodnutí, strach z pochybení, neochota převzít zodpovědnost za své konečné rozhodnutí, dále také neschopnost vyznat se ve velkém množství nabízených variant a navzájem je porovnat. Poslední uvedený důvod je typický pro dnešní dobu. Současnost je charakteristická velkým množstvím výběru. Je plná nejen materiálních statků jako je oblečení, nábytek či elektronika, ale lidé musí činit i rozhodnutí nemateriálního charakteru, příkladem může být výběr školy, kterou bychom měli studovat, výběr partnera nebo dovolené. Je zajímavé, že i když máme s nadsázkou řečeno nekonečný výběr, tak se tento výběr neustále rozšiřuje. Kdyby rozhodnutí a volba byly relativně čistě na nás, nemusel by být proces zvolení pro nás tak těžký. Existují okolní vlivy, jako

³⁰ AVNAIM-PESSOA, Liora, Jonathan LEVAVB a Shai DANZIGERA. *Extraneous factors in judicial decisions* [online]. [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/content/pnas/108/17/6889.full.pdf>, s. 1-2

například reklama a sociální sítě, které vyvíjejí tlak, že to, co prezentují, je pro jedince to nejlepší na světě. Tyto dva nástroje marketingu jsou neuvěřitelně silné, a proto ať chceme nebo ne, do jisté míry nás ovlivní. Co když se ale takových stejných prezentovaných výrobků sejde více? Který výrobek je nejlepší, když jsou všechny nejlepší? Dokola se rozhodujeme, porovnáváme, rozhodujeme, analyzujeme, a to celé znovu. Nakonec se rozhodneme. Doufáme, že jsme zvolili ten nejlepší výrobek. Nebo si nemusíme vybrat vůbec, případně rozhodnutí odložíme. Tato situace se nemusí týkat všech. Ale upřímně, kdo nikdy nestál ráno před šatní skříní v pokoji a nepřemýšlel, co si vybrat a obléknout ten den na sebe? Někdo jiný může mít problém si vybrat z rozsáhlého jídelního lístku v restauraci. Možným řešením a pomocí pro obtížné rozhodování by mohly posloužit teorie užitku a teorie her.³¹ Usnadňují složitější a komplikovanější rozhodnutí člověka pomocí logických postupů a matematických výpočtů. Tyto teorie se využívají v ekonomii, sociologii nebo politologii³², ale v běžném životě není jejich používání úplně jednoduché.

1.5 Postrozhodovací lítost

Tento druh lítosti je další jev související se svobodou, volbou a rozhodováním, který minimálně jednou postihl každého z nás. Jedna z definic rozhodování nám říká, že tento proces je „*volba mezi více variantami chování vedoucích k naplnění určitého cíle*“.³³ Co když ale nedojde k naplnění cíle nebo uspokojení potřeb? Co když nepocítíme příjemný pocit, že jsme se rozhodli správně? Tyto pocity bychom mohli označit za **postrozhodovací lítost**. A ta se často objevuje jako součást, vlastnost či jinak řečeno příznak paradoxu volby. Lítost nás dostane do pocitů, kdy přemýšlíme o správnosti našeho rozhodnutí a také o správnosti a vhodnosti ostatních možností. Tyto myšlenky se objevují nezávisle na správnosti či nesprávnosti daného rozhodnutí. Výsledkem mohou být pocity jako je nespokojenost, případně smutek. Nežádoucí pocity snižují do určité míry kvalitu

³¹ HYKŠOVÁ, Magdalena. *Teorie Rozhodování* [online]. [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: http://euler.fd.cvut.cz/predmety/teorie_her/prednaska_rozhodovani.pdf, s. 6

³² Tamtéž

³³ BLAŽEK, Ladislav. *Management: organizování, rozhodování, ovlivňování*. Praha: Grada, 2011. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-3275-6., s. 86

života a pocit osobního štěstí. Důvodem může být také zbytečné a unáhlené rozhodnutí, které si uvědomíme až posléze. Jediným možným pomocníkem proti postrozhodovací lítosti je pečlivost a rozvážnost našeho rozhodnutí. Lítost může být snížena už samotnou existencí možnosti vrácení a odvolání našeho rozhodnutí. U některého rozhodování tato možnost existuje, ale u některých naopak tato varianta z podstaty věci ani není možná.

1.6 Minimalismus

Minimalismus, jako směr či životní styl, se v dnešní době odráží v podstatě ve všech oblastech lidského bytí. Nemyslím ani tolik minimalismus v umění, ale spíše spotřební minimalismus, digitální či módní minimalismus. Tyto druhy nabývají stále na větší oblibě. Je velmi pravděpodobné, že prudký nárůst obliby minimalismu je dán hlavně faktem, že je takový styl života zkrátka v dnešní době moderní. Mohli bychom tedy dnešní minimalismus považovat za pouhý pomíjivý trend doby. Byla by ale škoda, aby tento celkem prospěšný trend zmizel z naší reality. Tento způsob života může pomoci nejen životnímu prostředí, ale hlavně lidem, kteří se neumějí rozhodnout. K přestoupení na tento styl má každý jiné důvody, nejčastěji to bývají ekologické důvody, ušetření finančních prostředků, úleva od konzumního života a hromadění, nebo může jít o pouhý trend. Koncept minimalismu se poprvé objevuje v 60. letech³⁴ minulého století, a to v umění, odkud se rozšířil do mnoha dalších oblastí. V době jeho vzniku docházelo k výrazným změnám v lidské společnosti. Ta se totiž postupně měnila v konzumní společnost. Tento směr bychom mohli tedy do určité míry označit jako reakci na vznikající konzumerismus. Lidé se brání pomocí minimalismu nadměrné produkci a spotřebě. Člověk, pokud omezí uspokojování svých (často zbytečných) potřeb, pomůže své mysli ve všech směrech. Mysl se pročistí stejně jako „prostor“, který si uklidil. Minimalismem se mohou jedinci oprostit od přehnané závislosti na materiálních statcích a naopak se soustředit a vážit si nemateriálních hodnot.

³⁴ Minimalismus. *Artmuseum* [online]. 2009 [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=151

Pomocí tohoto procesu tak mohou dojít k osobnímu subjektivnímu štěstí, kterého je v současnosti často problémem dosáhnout. Obsahově blízkým životním stylem je simple living (v češtině jednoduché žití). Tento koncept cílí především na jednoduchost života. Neobvyklým směrem je freeganismus. Za freegana by se dalo označit člověka, který „jí pouze jídlo, jež si obstará zdarma a které by jinak bylo zbytečně vyhozeno“.³⁵ Freegani především navštěvují kontejnery a popelnice u restaurací a supermarketů, kde skončí mnoho nezkaženého a neponičeného jídla s prošlým datem spotřeby. Zamezují tím přehnanému a zbytečnému plýtvání. Existuje ještě mnoho podobných myšlenkových směrů a životních stylů, které různými způsoby směřují k udržitelnosti života.

³⁵ BARÁKOVÁ, Daniela. *Freeganismus – více než životní styl*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky, 2012. 123 l., 8 l. příl. Vedoucí práce Dušan Klapko., s. 4

2. Charakteristika současné společnosti

Pro svoji analýzu rovněž považuji za důležité popsat charakter společnosti, ve které se dnes nacházíme. Je to společnost velmi rozmanitá, má mnoho tváří. V této kapitole popíšu nejvýraznější rysy, které společnost charakterizují a mají souvislost s řešeným tématem. Společnost se vždy měnila relativně pomalu, ale současný vývoj postupně zrychluje. Jednotlivé znaky, které v této kapitole popisují, jsou mezi sebou propojeny, navazují na sebe a vzájemně se ovlivňují.

Prvním popsáním znakem bude **akcelerace společnosti**. Bude zde uveden hlavní důvod zrychlování, který souvisí primárně se změněným vnímáním času. Dalším rysem jsou **postmodernizace a postmodernita**. Postmoderní společnost do jisté míry plynule navazuje na předchozí stav společnosti, a tím byla moderna; od ní se ale v mnoha oblastech liší. Pojem *postmoderní* je těžké uchopit, jelikož jedním z hlavních znaků postmoderní společnosti je pluralita. Tato různorodost a mnohost se vztahuje asi na všechny oblasti života (například názorová pluralita nebo pluralita možností a variant). Podstatným znakem souvisejícím s předchozím rysem je **konzumerismus**. Současnost je intenzivně zaměřená na spotřebu a pro mnohé se stává dominantním smyslem jejich existence.

2.1 Akcelerace společnosti

Současnost se (logicky) výrazně liší od doby před 1 000 lety, 500 lety i 100 lety. Ve vývoji dochází k akceleraci sociálních změn. Za poslední dvě století jsme zaznamenali tak rychlý vývoj, který odpovídá, s literární volností řečeno, jednomu celému tisíciletí. Vývoj se projevil nejen v oblasti vědy a techniky, ale i v mnoha dalších oblastech. Zásadní změny nastaly v samotném uspořádání společnosti a v náplni lidských životů. Změnilo se postavení mužů a žen. Změnila se kvalita života, též prostředí, ve kterém existujeme (např. hygiena nebo vzdělání). Za impuls velkých převratných změn by se dala považovat **průmyslová revoluce**. Ta probíhala v „18. a 19. století, započala v Anglii roku 1785, kdy Edmund

Cartwright představil první mechanický stroj na výrobu tkanin".³⁶ Tímto vynálezem byly odstartovány převratné technické a společenské změny. Přišly na svět desítky nových vynálezů. Z těch nejvýznamnějších můžeme zmínit využití páry, objevení elektřiny, sestavení telegrafu a posléze i telefonu. Změnily se prostředky dopravy, začala se využívat železniční a později i automobilová doprava. Transformoval se i způsob výroby; z ruční výroby se přešlo na manufakturní činnost, práce se začala postupně mechanizovat. Rychlost a efektivita se v této historické epoše staly velmi důležitými, významnými a žádanými vlastnostmi. S industrializací souvisí také proces urbanizace, kdy se lidé stěhují do měst a mění se styl života z venkovského na městský. Dalším významným faktorem podmiňujícím neustálou potřebu zrychlování je samotný čas. Čas jako fyzikální veličina, je s námi spojena, ať chceme nebo nechceme. Čas je nezávislý na naší vůli a mysli. I když bychom mohli tvrdit opak, tak přesto čas běží stejnou rychlostí a nikdy ho nezastavíme. Jak tedy může docházet k akceleraci světa kolem nás? Velkou roli hraje totiž lidské vnímání času. Naše vnímání je relativní, ale také se v průběhu vývoje velmi změnilo. V dávných dobách, kdy byli jednotlivci plně závislí na zemědělství (mluvíme zde o období od neolitu, přes starověk až po středověk), byl čas vnímán úplně jiným způsobem. Protože zemědělství bylo hlavní a jedinou možností obživy, zemědělci v té době byli plně odkázáni na chod a rytmus přírody a na opakování nebo střídání přírodních jevů. Důležité pro pracující zemědělce bylo střídání dne a noci a ročních období. Tyto jevy znamenaly pro jedince běh času. Dalo by se ho označit za přirozený čas, vše se odvíjelo od subjektivních potřeb jedinců nebo pokud k úkonu nastaly vhodné přírodní podmínky. Nikdo nebyl závislý na přesných hodinách či minutách. Velký zvrat nastal se vznikem hodin. Irelevantní je momentálně zmiňovat hodiny vodní či přesýpací, jelikož tato zařízení pracovala pouze na principu odměření nějaké doby, ne na měření skutečného času. Naopak sluneční hodiny, které využívaly svit slunce a jeho stín, sice ukazovaly konkrétní čas, ale s nepřesnostmi. Dále se použití těchto hodin odvíjelo od aktuálního počasí a podle aktuální polohy slunce na obloze. Skutečnou revolucí pro vnímání a měření času bylo vynalezení mechanických hodin. Tyto

³⁶ ŠOUKAL, Josef. Průmysl 4.0 [online]. Brno, 2019 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/g8hns/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radim ŠTĚRBA., s.11

hodiny se v Evropě objevily ve třináctém století.³⁷ „Od konce 17. století lidé uměli přesně měřit nejen hodiny, ale také minuty a vteřiny.“³⁸ Lidem se tedy podařilo vydělit čas na ty úplně nejmenší části, aby si mohli svůj pracovní den detailně naplánovat, a tím i celý pracovní proces zefektivnit. Dochází k novému pojetí a vnímání času, člověk začíná nakládat s časem jako hodnotnou komoditou. Sám Benjamin Franklin v roce 1748 poznamenal, že „čas jsou peníze“.³⁹ Od té doby nabyl přesný čas na své důležitosti, a i dnes řídí náš den. Řídí naše vstávání, cestu do zaměstnání či školy, přestávky, odchod domů, volný čas a kdy jít do postele. A my všichni spěcháme, abychom byli přesní a dochvilní. Zrychlování společnosti a jejího vývoje s sebou nese určité výhody, ale na druhou stranu také nevýhody. Nebezpečné zrychlování se především odráží na stavu životního prostředí a někdy také na psychickém stavu lidí. **Akcelerace**, neboli zrychlování, je tedy prvním významným znakem naší společnosti.

2.2 Postmoderní společnost

Postmoderní může být dalším označením pro naši současnou společnost. Postmoderní době předcházela doba moderní, která je (rovněž) spjata s velkým rozvojem a se sociálními změnami. Za dobu moderní můžeme považovat především období 18. až 19. století. Někdy je považována za vznik i doba mnohem dřívější. Díky změnám proběhlých v této epoše došlo k významnému přerodu lidské společnosti. Měnil se středověký pohled a pojetí světa na moderní. Proběhla industrializace, sekularizace i urbanizace společnosti. Lidé se postupně začali odklánět od náboženství, které do té doby hrálo v životě jedinců primární roli. V průběhu těchto změn také začala individualizace společnosti. Ta se uskutečňovala v návaznosti na proces osvícenství. „*To do popředí přeneslo člověka – jednotlivce, u něž se oceňuje schopnosti myšlení, vědění a poznání.*“⁴⁰ Díky osvícenskému způsobu myšlení se lidé vymanili z podřízenosti, tradic nebo

³⁷ HONORÉ, Carl. *Chvála pomalosti: jak celosvětové hnutí vyzývá na souboj kult rychlosti*. Praha: 65. pole, 2012. ISBN 978-80-87506-22-6., s. 28

³⁸ Tamtéž

³⁹ Tamtéž, s. 31

⁴⁰ DUFKOVÁ, Petra. *Současná postmoderní společnost: vznik a vývoj, klasifikace*, Česká republika [online]. Brno, 2017 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/qnsgr/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Josef KUNC., s. 16

z přílišné autoritativnosti církve. Individualizace společnosti napomohla k rozvoji práv a svobod. Jedinci si začali uvědomovat svoji existenci a nárokovali si svoje práva a svobody. „*Pro modernismus je typický optimismus, zejména optimistické vize budoucnosti, které se opíraly o pokrok a víru ve všemocnost vědy, techniky a lidského rozumu.*“⁴¹

Na základě těchto změn a přerodu společnosti se začala utvářet nová kapitola lidské společnosti, a to společnost postmoderní. Bohužel tato éra nemá, stejně jako společnost moderní, jasné ohraničení začátku a konce. Za výraznější počátek naší současné doby by se dalo považovat období těsně po druhé světové válce. Také její vymezení a definiční znaky nejsou úplně jednoznačné. Pro stručné shrnutí a uchopení základních znaků postmoderní společnosti bych použila slova současného francouzského sociologa Gillesse Lipovetského (nar. 1944), který uvádí, že „... *v postmoderní společnosti (na rozdíl od moderní) převládá individuální nad všeobecným, psychologické nad ideologickým, komunikace nad politizací, různost nad stejnorodostí, permisivnost nad donucováním*“.⁴² Dále vznikají nové možnosti, kterých můžeme a nemusíme využít. Ať se rozhodneme jakkoliv, musíme nést odpovědnost za naše rozhodnutí, která učiníme. Tato doba je typická svou pluralitou. Probíhá proces personalizace, „*který spočívá v rozšiřování a rozrůžňování nabídky, v tom, že vám předkládá více, abyste se sami více rozhodovali, v tom, že jednotné omezování nahrazuje svobodnou volbou, stejnost pluralitou, střídmost splňováním přání*“.⁴³ Společnost dává důraz na uspokojování individuálních potřeb jedince.

Vhodné je uvést i osobnostní typy postmoderních lidí podle významného sociologa Zygmunta Baumana (1925-2017), který rozlišil typ zevloun, tulák, turista a hráč.⁴⁴ Tyto typy se mezi sebou různě mohou prolínat. Typ zevloun je typický pozorováním světa, povrchností, anonymitou a „*je mu předkládána*

⁴¹ DUFKOVÁ, Petra. Současná postmoderní společnost: vznik a vývoj, klasifikace, Česká republika [online]. Brno, 2017 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/qnsgr/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Josef KUNC., s. 16

⁴² ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. V Praze: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1486-1., s. 175

⁴³ LIPOVETSKY, Gilles. *Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu*. V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003, c1998. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-085-0., s. 27

⁴⁴ KLEČKOVÁ, Michaela. Zygmunt Bauman: Úvahy o postmoderní době. *Natura* [online]. [cit. 2021-12-17]. Dostupné z: <http://natura.baf.cz/natura/1999/12/9912-11.html>

skutečnost hotová, dobrodružství za něj vymýšlejí jiní lidé, on je už jen pouhým divákem“.⁴⁵ Dalším typem je tulák, který se nechává světem a jeho možnostmi unášet a není vázán pevně na jednu životní cestu. Téměř opakem zvlouna je turista, který je „*vyhledavačem dojmů, cestuje z touhy po dobrodružství*“.⁴⁶ Posledním typem je hráč, který ve svém životě klade důraz na riziko a vzrušení. Na těchto osobnostních typech postmoderních lidí můžeme vidět cíle a smysl lidského vyžití v této době. Dochází k povrchnosti a zbytečnosti. Lipovetsky tuto dobu nazývá jako „*éru prázdnoty*“.⁴⁷ Podle něho veškeré lidské instituce a hodnoty ztratily svůj původní smysl a obsah.⁴⁸ Ve společnosti dochází ke skepsi a lhostejnosti.

Těmito hodnotami se významně liší doba moderní a postmoderní. V moderní době, jak už bylo zmíněno, lidé vnímali budoucnost optimisticky a podporovali pokrok. Naopak v postmoderní společnosti lidé vyměnili optimismus z nově nabytého pokroku a vidiny blahobytu a lepších časů za skepsi, zklamání a pesimismus. Ve společnosti došlo k deziluzi a únavě z přílišně rychlého pokroku a změn. Lhostejnost se dotkla i vztahů ve společnosti. Lipovetsky ve své knize poukazuje na současnou autonomii, svobodu, lhostejnost a s tím související rostoucí odcizení a samotu - „*...v dusivé pustině autonomie a neutrality se vztahy vytrácejí tiše a bezdůvodně. Svoboda podobně jako válka za sebou nechává poušť, naprostou cizost k bližnímu, touhu po samotě, která však bolí. Jsme tedy na konci pouště; jsme nejen rozprášení a osamělí, ale navíc se každý z nás stává aktivním činitelem pouště, kterou dál rozšiřuje a hloubí, neboť nedokáže "prožívat" druhého. Systém se nespokojuje s tím, že vede k izolaci: navíc probouzí touhu, neukojitelnou touhu, která, jakmile dosáhne svého, se ukáže jako nesnesitelná. Chceme být sami, stále více sami, a zároveň se nesnášíme, nedokážeme být takto sami se sebou. A poušť už nemá začátku ani konce*“.⁴⁹ Rysem této doby je nejistota a nestabilita, také neustálá existence rizika. Tuto vlastnost odráží teorie

⁴⁵ KLEČKOVÁ, Michaela. Zygmunt Bauman: Úvahy o postmoderní době. *Natura* [online]. [cit. 2021-12-17]. Dostupné z: <http://natura.baf.cz/natura/1999/12/9912-11.html>

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ LIPOVETSKY, Gilles. *Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu*. V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003, c1998. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-085-0., s. 3

⁴⁸ Tamtéž, s. 50

⁴⁹ Tamtéž, s. 66

Ulricha Becka – „riziková společnost“.⁵⁰ Beck uvádí, že proces modernizace je sám o sobě problémem.⁵¹ Současná společnost vytváří rizika a hrozby, které souvisejí hlavně s technickým a vědeckým pokrokem. V důsledku permanentní přítomnosti rizik se společnost stává zbytečně úzkostlivou, hledí a soustředí se na budoucnost a při tom používá nejrůznějších moderních prostředků, nástrojů a poznatků. Následně pak vědci ze všech oborů neustále varují před hrozbami, které v budoucnu nastanou anebo mohou nastat. Beck označuje rizika jako „*budoucnost, již je potřeba zabránit*“.⁵² A trefně tyto situace přirovnává k časované bombě, která tiká.⁵³ Z toho vyplývá, že dalším významným prvkem spojeným s postmodernitou jsou také ekologické otázky. Působení člověka se více než kdy jindy odráží na stavu životního prostředí. Životní prostředí, které nás udržuje při životě ve vhodných podmínkách, se začíná hlásit o slovo. Čím dál častěji slyšíme zprávy z celého světa o extrémních a katastrofických přírodních jevech. Alarmující je například fakt, že „během posledních čtyřiceti pěti let zmizely téměř dvě třetiny zvířecích druhů“.⁵⁴ Proto se dostává do popředí hrozba a nejistota z budoucnosti, která se prolíná s již zmíněnou lhostejností. Toužíme po odstranění ekologických rizik, ale na druhou stranu nedokážeme potlačit hédonistický způsob života zakořeněný hluboko v nás. Na závěr této podkapitoly bych ještě uvedla slova Gillese Lipovetského, která krásně shrnují postmoderní éru: „*čím více se společnost polidšťuje, tím více se šíří pocit anonymity; čím více je shovívavosti a tolerance, tím méně mají lidé sebedůvěry; čím déle lidé žijí, tím větší mají strach ze stárnutí; čím méně lidé pracují, tím méně se jim pracovat chce; čím volnější jsou mravy, tím větší je pocit prázdnoty; čím zinstitutionalizovanější je komunikace a dialog, tím osamělejší se lidé cítí a tím hůře navazují kontakty; čím jsme blahobytnější, tím častěji propadáme depresi.*“⁵⁵

⁵⁰ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-32-6., s. 3

⁵¹ Tamtéž, s. 26

⁵² Tamtéž, s. 44

⁵³ Tamtéž, s. 44

⁵⁴ BRINKMANN, Svend. *Umění uměření: cesta ke spokojenosti v nespokojené době*. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1492-2., s. 20

⁵⁵ LIPOVETSKY, Gilles. *Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu*. V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003, c1998. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-085-0., s. 174

2.3 Konzumní společnost

Dalším definujícím prvkem, dalo by se říci také charakteristickým rysem, je **konzumerismus**. Pod konzumní společností si můžeme představit společnost, ve které „došlo k jakémusi přehlcení potřeb spotřebitele, který v důsledku velkého výběru a dostupnosti různých rozmanitých produktů začal jednat nad rámec svých vlastních potřeb“.⁵⁶ Kvůli tomu můžeme přívrstev konzumní v současnosti spojovat spíše s vyspělejšími státy světa, kde je tento jev umožněn. Ale konzumní společnost se pomalu rozšiřuje do všech míst na světě. Problematika úzce souvisí s uspokojováním lidských potřeb. Americký psycholog Abraham Maslow (1908-1970) naše potřeby seřadil do pyramidy, a to v pořadí v jakém jsou postupně naplňovány. Nejprve mají být uspokojovány potřeby biologické, následně potřeby související s bezpečím a jistotou, poté potřeba lásky a sounáležitosti, následuje potřeba uznání a jako poslední potřeba seberealizace. Biologické potřeby jsou v dnešní době plně zajištěny a zároveň se můžeme také relativně cítit v bezpečí. Po uspokojení těchto potřeb následuje nutkání uspokojit i zbytek potřeb v pyramidě. Všechny naše potřeby jsou v dnešní době plněny především pomocí materiálních statků. Lidé jsou zbytečně zaměřeni materialisticky, do popředí se dostává majetek a finanční ohodnocení. Lidé věří, že nashromážděný majetek jim zajistí všechny jejich neuspokojené potřeby, včetně vztahů, přátel, štěstí a spokojenosti. Touží po dosažení pocitu osobního subjektivního štěstí a k tomu využívají převážně materialistické prostředky.

Společnost je zaměřena primárně na výrobu a následnou spotřebu. Tento koloběh výroba-spotřeba nutí k neustálému nakupování. Vyrábí se ve velkém a také se ve velkém spotřebovává. To znamená, že spotřebováváme mnohem více, než ve skutečnosti potřebujeme. S výrobou je to úplně stejné. Dochází k nadbytečnému uspokojování potřeb. Lidé jsou dnes ovládáni reklamou, marketingem a médii, které vyzývají k větší a větší spotřebě. Věci ukazované v reklamách, v seriálech, filmech nebo na sociálních sítích často vytvářejí falešné potřeby, a to často pod taktovkou módního diktátu nebo z důvodu udržení se na

⁵⁶ PEROUTKA, Jan. Konzumerismus - historický vývoj, příčiny a důsledky [online]. Praha, 2016 [cit. 2021-12-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/5dc0x9/>. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická v Praze. Vedoucí práce Zuzana Džbánková., s. 1

společenském žebříčku, založeného na materiálních hodnotách. Tyto módní trendy se rychle a rozmanitě mění, aby docházelo k vytváření dalších nových potřeb. Člověk se neustále honí za trendy, aby všechno měl, viděl, zažil a věděl. Bohužel dochází se snahou vyrovnat se a uspokojit svoji potřebu po uznání, úctě, vztazích a seberealizaci k prohlubování propasti, přes kterou se máme dostat k pomyslnému cíli. Tuto prohlubeň zvětšují především sociální sítě a masová média, které ukazují především virtuální klam. Ukazuje se především upravená realita, štěstí, krása nebo úspěch ostatních. Zvláště v reklamě pak dochází k ovlivňování konzumentů pomocí manipulace a různých jiných druhů působení. Reklama na člověka číhá úplně všude, nelze se jí vyhnout. Neobjevuje se pouze na internetu, ale také v časopisech, na billboardech atd. Člověk je neustále vystaven manipulativnímu působení reklam. Reklama by se dala označit za jeden z hlavních nástrojů konzumerismu. K nakupování a spotřebě nás také nutí neustále zkracování životnosti kupovaných a užívaných výrobků. Proti tlaku ze strany konzumní společnosti se někteří jedinci snaží bránit. Za obranu, bojkot nebo dokonce útok bychom mohli označit minimalismus. Tento směr, který se projevil v mnoha oblastech lidského bytí například v umění, architektuře nebo módě, dnes přednostně cílí na omezené vlastnění a hromadění věcí v našem životě. O tomto zajímavém myšlenkovém směru jsem se více zmínila v úvodní kapitole. Druhou možnou reakcí na manipulativní konzum je existence kontrakultury. Otázkou je, jestli samotný minimalismus není pouhou kontrakulturou. Fenomén kontrakultury lze vymezit jako „*kontrastní, opoziční typ kultury, resp. subkultury vůči oficiálnímu typu kultury majoritní*“⁵⁷; je pro ně typický „*ostrý kontrast s analogickými normami a hodnotami kultury oficiální s výrazným prvkem negace*“.⁵⁸ Z toho vyplývá, že kontrakultura ke své existenci potřebuje masovou a převládající kulturu, aby k ní mohla být v opozici. Za klasický příklad kontrakultury můžeme považovat proud hippies. Kontrakultura bojuje proti většinové kultuře a společnosti pomocí alternativ. Příkladem může být způsob oblékání, myšlenkové názory až po kompletně odlišný styl života. Problémem kontrakultury je, že nejde o samotné řešení problému masové kultury, proti které

⁵⁷ SMOLÍK, Josef. Subkultury mládeže: uvedení do problematiky. Praha: Grada, 2010. ISBN 987-80-247-2907-7., s.37

⁵⁸ Tamtéž, s.37

bojuje. Navíc samotná kontrakultura je dříve nebo později podmaněna a pohlcena převažující kulturou. Mainstream je tedy následně jejím pohlcením posílen a z prvků a znaků kontrakultury se stávají prvky a znaky hlavního proudu kultury. Proto existenci kontrakultury můžeme označit za pouhou fámu. Pokaždé se alternativní životní styl, pomocí kterého jedinci bojují proti nadvládě mainstreamu, stane něčím jako palivem samotné většinové kultury.

Toto byl stručný obraz naší současné společnosti, ve které žijeme a která utváří naše osobnosti, které na druhou stranu ovlivňují a vytvářejí do budoucna novou společnost. Aktuální stav společnosti by se dal popsat mnoha dalšími způsoby. Má mnoho jiných vlastností a rysů, ale tyto zmíněné především souvisejí s ústředním tématem práce. Přesto, že jsem zde vyjmenovala poměrně mnoho současných nevýhod, není úplně vhodné tuto etapu společnosti zcela odsuzovat. Každá společnost v jakémkoliv čase má své problémy a nevýhody. Na druhou stranu vždy má nějaké klady. Například nyní máme nejvyšší úroveň lékařských poznatků, komfortní bydlení, možnost individuální seberealizace, demokratické státní zřízení a mnoho dalších. Zmíněné podmínky se samozřejmě liší podle místa na Zemi. Uvedené obecně platí pro státy západní společnosti. Příkladem dalších označení může být „*společnost únavy*“⁵⁹, „*vyhořelá společnost*“⁶⁰, digitální, globalizovaná a mnoho dalších.

⁵⁹ HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016. ISBN 978-80-87950-05-0., s. 5

⁶⁰ Tamtéž, s. 49

3. Dualita svobody

Všechny doposud interpretované pojmy a fenomény se podílejí na způsobu, jakým lidé přistupují ke svobodě. Uvedené procesy a jevy se ale nepodílejí na vztahu jedince ke svobodě osamoceně. Nemalý vliv na jeho utváření mají také subjektivní faktory. Mezi ně bychom mohli zařadit osobnostní rysy každého jedince. Postoj ke svobodě je velkou měrou utvářen také prostřednictvím dospívání a výchovou. Někteří jedinci berou svobodu jako možnost svobodného uplatnění v běžném životě, pro některé je naopak svoboda svazující a stresující faktor. Tento faktor někdy může jedincům znesnadňovat žití a zkreslovat subjektivní pocit štěstí ze života. Nastíněnou problematikou se zabývá právě tato kapitola; zaměřuje se na dvojí vnímání svobody jedinců.

Svoboda, stejně jako jiné jevy v našem světě, má jisté výhody i nevýhody. Jak už jsem zmínila, pro každého svoboda znamená něco jiného, každý ji vnímá jinak a jinak si jí váží. Svobodu bych rozhodně označila za relativní, její obsah a rozsah se mění v kontextech doby, situace, místa a kultury. Přestože v současnosti v naší zemi máme na první pohled více svobody než kdykoliv jindy, lidé jsou více než v jiné době citliví (až přecitlivělí) na sebemenší omezování svobody. Někdy to působí, že si lidé pletou svobodu a demokracii s tím, že si mohou dělat (vulgárně a arogantně) cokoli chtějí. To jistě můžeme považovat za nedospělé vnímání svobody. Každá svoboda má ve společnosti druhých lidí své hranice. Naše svoboda a práva končí tam, kde začíná svoboda a práva druhého. Proto je důležité se nad svobodou zamýšlet jako nad hodnotou, která přesahuje jedince. Každý má sice „tu svoji“ svobodu, ale ta není a nemůže být v kooperujícím lidském společenství absolutní. Pokud někdo nabude touhy po nekonečné svobodě, pak se jedná spíše o sobeckost, intoleranci a nadřazenost. Vždy je třeba respektovat svobody a práva ostatních, jelikož člověk je tvor společenský a nežije sám mimo sociální vztahy; žije ve společnosti, ve které existuje určitá autorita, vedení a moc.

V České republice máme demokratický politický systém, proto si politické reprezentanty (představitelé, establishment) můžeme svobodně (a dle pravidel) volit, následně musíme tuto externí autoritu následovat. To ale neznamená, že je

takové zřízení uzurpující a postrádající svobodu. Naopak. Režim bez svobody se stává totalitářstvím. Svoboda člověka a její garance (ochrana, vymahatelnost) by měly být jednou ze stěžejních principů demokratického zřízení.

Problémem svobody, potažmo demokracie, je, že lidé zaměňují svobodu se stavem, kdy mohou úplně všechno. Příkladem je svoboda slova, která je velmi důležitá, ale v dnešní době jsme často konfrontováni s její negativní stranou, což je šíření všemožných lží, dezinformací a hoaxů. Dezinformace, tedy „*šíření záměrně nepravdivých informací, obzvláště pak státními aktéry nebo jejich odnožemi vůči cizímu státu nebo vůči médiím, s cílem ovlivnit rozhodování nebo názory těch, kteří je přijímají*“.⁶¹ Za hoax považujeme zprávu, která se „*snaží šířit paniku, jejím úkolem je především vystrašit příjemce, donutit ho k unáhleným a často iracionálním reakcím někdy také ale vznikají jako kanadské žerty, jejichž cílem je zejména pobavit uživatele internetu, nikoli jim přímo ublížit*“.⁶² Nejsou to nové jevy, se společností jsou silně spjaty od nepaměti. Za první moderní hoax v takové podobě jak jej známe dnes, je někdy považován takzvaný *Great Moon Hoax*. Tento hoax byl vydán novinami *The New York Sun*, a v roce 1835 publikoval sérii článků o životě na Měsíci, popisoval existenci fantastických zvířat, jako jsou jednorožci, dvounozí bobři a létající netopýří muži.⁶³ I když novinová zpráva byla falešná a sám autor po vydání přiznal, že jde o satirickou tvorbu, spousta lidí tomuto objevu života mimo naši Zemi věřily. Takové zprávy většinou nejsou tolik nebezpečné, naopak tomu bylo při využívání jakýkoliv falešných zpráv, téměř o sto let později během dvou světových válek. Zprávy následně ovlivňovaly lidskou bezpečnost, svobodu i samotný válečný stav. Nyní ale musíme připočítat dosah dezinformací při použití moderních technologií v našem velmi globalizovaném světě. Toto byly případy nesprávného přístupu lidí ke svobodě. V podstatě zde docházelo k zneužívání a znásilňování svobody.

Z čeho pramení svoboda? Proč si člověk existenci svobody uvědomuje? Tyto otázky je poměrně těžké zodpovědět. S mnohaletým vývojem společnosti se

⁶¹ Definice dezinformací a propagandy. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2021-12-26]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.aspx>

⁶² *HOAX: Úvod do problematiky* [online]. [cit. 2021-12-26]. Dostupné z: <https://www.policie.cz › soubor › 08-hoax-pdf>

⁶³ *A brief history of fake news* [online]. [cit. 2021-12-27]. Dostupné z: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/zwcgn9q>

změnila nejenom společnost, ale souběžně s ní i vnímání člověka jako sebe sama. Člověk před mnoha staletími vnímal svoji osobu jako součást celku, neoddělitelnou součást přírody a vnějšího světa. V průběhu prudkého vývoje společnosti došlo k nepřeborným změnám a jedna z nich je proces individualizace jedinců. Tento jev byl již zmíněn v kapitole rozebírající stav současné společnosti. Uvědomění jedince dosáhlo takové úrovně, že je schopen vnímat svoji osobu jako objekt jedinečný a nezávislý od okolního prostředí. Tento individualizační proces můžeme označit jako „proces vyčleňování jedince z jeho původních vazeb“.⁶⁴ Při pohledu na běh historie můžeme spatřovat sílící tendence tohoto jevu ve společnosti. Individualizace není jenom ve společnosti jako celku, ale dochází k ní i u života lidských jedinců. V průběhu růstu a dospívání se jedinec stává individuální osobností, uvědomuje si svoji nezávislost a svobodu. Před tímto obdobím života, před samotnou individualizací, se člověk nachází v jednotě s celkem, například matkou, která mu poskytuje bezpečnost, orientaci, pocity sounáležitosti a také zakořenění.⁶⁵ V naší společnosti k určité úrovni tohoto procesu došlo. Na vývoji a dospívání dítěte jako jednotlivého individualizačního procesu můžeme vidět analogicky pocity a jednání téměř shodné s individualizací celé společnosti. Erich Fromm (1900-1980) ve své knize *Strach ze svobody* uvádí, že jedním ze způsobů, jak se zbavit osamělosti a úzkosti je podrobení.⁶⁶ Osamělost a úzkost se do našeho života postupně dostává po přerušení vazeb, které byly udržovány před procesem individualizace. Po vyčlenění z těchto vazeb sice získáváme svoji svobodu, ale za cenu minimálně krátkodobé ztráty pocitu bezpečí. Znovuvyvoření pocitu bezpečí a sounáležitosti je pouze na nás. Pokud tento životní krok nezvládáme, snažíme se o únik. „*Prvním mechanismem úniku před svobodou, ... je tendence vzdát se nezávislosti svého vlastního individuálního Já, sloučit je s někým nebo s něčím mimo sebe sama, a tak získat sílu, která jeho vlastnímu Já chybí. Anebo, řečeno jinými slovy, hledat nové „sekundární vazby“ jako náhradu za vazby primární, které ztratil.*“⁶⁷ A někteří jedinci, kteří mají potřebu uniknout před svazujícím vlivem svobody, mají tendenci inklinovat například

⁶⁴ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9., s.23

⁶⁵ Tamtéž, s. 23

⁶⁶ Tamtéž, s.26

⁶⁷ Tamtéž, s.79

k osobám nebo uskupením, které jim dodávají vnitřní sílu v životě. Mezi takové osoby či uskupení mohou patřit autoritářské, radikalistické nebo totalitářské.

4. Krize demokratické společnosti v kontextu paradoxu volby

Čtvrtá výkladová kapitola se soustředí na propojení problematiky **svobody** a s ní souvisejícího **paradoxu volby** s **krizí demokratického, liberálního světa**. V předchozích kapitolách byly definovány základní pojmy a problematika lidské svobody (rozhodování) byla zasazena do současného stavu naší společnosti. Uvedené poznatky nyní využijí k úvaze o možném ovlivňování (manipulaci) jedinců, kteří mohou tíhnout ke nedemokratickým zřízením nebo proti demokratickému zřízení vědomě bojují.

4.1 Krize demokratické společnosti

V dnešní době je v naší zemi - České republice - zakořeněno a po téměř pětatřicetiletou letou dobu realizováno demokratické politické zřízení. Otázkou je, zda-li je tato doba dlouhá či krátká? Demokracie již v naší historii jednou byla. Po první světové válce, od roku 1918 do roku 1938. Osudnou se jí tehdy stala Mnichovská dohoda, kdy se zástupci čtyř významných evropských velmocí sešli a bez přispění Československé republiky rozhodli o postoupení Sudet, pohraničního území obývaného převážně Němci, nacistickému Německu. Tento Hitlerův imperiální krok, který bylo možné zrealizovat i díky západní politice appeasementu /politice ústupků/, zničil rozvinutou československou demokracii. Ke změně politického zřízení ale došlo také v Itálii (nástup B. Mussoliniho k moci /1922/) nebo ve Španělsku (1939). Návrat k demokracii u nás neproběhl po ukončení 2. světové války, ale je spojen až s proběhnutím tzv. Sametové revoluce v závěru roku 1989, jejímž následkem byl pád komunistického režimu a návrat ke zřízení demokratickému. Od tohoto roku se počítá novodobá éra demokracie u nás. V současnosti najdeme demokratické zřízení u většiny států evropských, ale i světových.

V návaznosti na pád Berlínské zdi publikoval americký politolog Francis Fukuyama esej *Konec dějin?* (1989), ve které uvádí „*To, čeho jsme nyní svědky,*

není možná jen konec studené války..., ale konec dějin jako takových, tj. završení ideologického vývoje lidstva a celosvětové rozšíření liberální demokracie západního stříhu jakožto definitivní podoby státního zřízení“.⁶⁸ Fukuyama tedy označuje liberální demokracii za vrchol, cíl a konec lidského vývoje. A spoléhá na neměnnost tohoto politického zřízení. To že dochází k postupnému úpadku demokracií a jejím zánikům, je holý fakt. „Od počátku tisíciletí, a zejména v posledních deseti letech, se na celém světě zhroutilo ne méně než pětadvacet demokratických režimů, z toho tři v Evropě (Rusko, Turecko a Maďarsko).“⁶⁹ Pokud nahlížíme na naši historii komplexně, můžeme spatřit cykličnost v běhu lidských dějin. Tak by se dala vysvětlit proměnlivost a opakování stejných chyb v průběhu staletí. Vyjadřuje to citát od George Santayany „Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu ji opakovat“.⁷⁰ Tento citát by se dal rozšířit také o ty, kteří danou historii nezažili. Což z podstaty samotného běhu života nesplní žádná lidská bytost. Proto jsme nuceni k neustálému opakování chyb. S proměnou společnosti došlo také k výrazné proměně ekonomiky. V současnosti dochází obecně k celkovému bohatnutí společnosti, ale tento proces se plně netýká západní střední třídy.⁷¹ Lidem v této třídě se ekonomická situace nezlepšuje, či spíše stagnuje. Uvedený stav se stává živnou půdou pro myšlenky, které podkopávají důvěru v současné politické zřízení. Lidé ztrácejí důvěru v daný systém. Dochází k deziluzi a ke ztrátě naděje. Tyto prvky jsou, jak už bylo zmíněno, typické pro postmoderní společnost. Lidstvo touží po navrácení do doby moderní, kdy mezi jedinci panoval optimismus a naděje v budoucnost. Ztráta víry a důvěry v samotné státní zřízení jsou dle mého názoru klíčové pro konec a zánik daného zřízení. Tohoto společenského klimatu využívá mnoho různých subjektů. Za příklad by se daly považovat různá radikální a extrémistická uskupení, dále nedemokratické státy, jednoduše „nepřátelé demokracie“.

Takzvaná krize demokracie není něčím úplně neobvyklým. Různá zaškobrtnutí tohoto zřízení můžeme pozorovat po celém světě. A pro příklad nemusíme daleko. Pro ilustraci použiji situaci v sousedním Polsku. V této zemi se

⁶⁸ LUCE, Edward. *Soumrak západního liberalismu*. Praha: Argo, 2019. Crossover. ISBN 978-80-257-2704-1., s. 12-13

⁶⁹ Tamtéž, s. 18-19

⁷⁰ Tamtéž, s. 17

⁷¹ Tamtéž, s. 20

v roce 2015 dostala k moci strana PiS (v češtině *Právo a spravedlnost*) s předsedou Jarosławem Kaczyńským, bratrem tragicky zesnulého polského prezidenta Lecha Kaczyńského. Po jejím zvolení se v politické praxi začaly projevovat různé radikálně konzervativní praktiky, které erodovaly demokratické zásady. Nejenom že „strana PiS převzala státní veřejnoprávní televizi“⁷², ale i „nesprávným způsobem jmenovala nové soudce Ústavního soudu“⁷³, a oboje v přímém rozporu s ústavou. Dále strana „propustila tisíce úředníků a dosadila za ně stranické šíbrý nebo bratrance a příbuzné stranických šíbrů“.⁷⁴ A dokonce strana „napsala zákon, podle kterého mohou být potrestáni soudci, jejichž rozsudky jsou v rozporu s vládní politikou“.⁷⁵ Tyto kroky jsou na první pohled antidemokratické a postupně v zemi zavádějí „autoritářské“ způsoby vedení.

Ve státě by se mělo posilovat aktivní občanství, kdy se jedinci zapojení do společnosti a věcí veřejných mohou aktivně podílet na chodu života. Rozvinuté aktivní občanství by se dalo považovat za protipól autoritářského systému. Dle mého názoru by aktivní občanství a občanská gramotnost mohly snižovat inklinaci k autoritářství. Jen občansky gramotný člověk může být plně občansky angažován. Pokud se lidé angažují, mohou politický systém kontrolovat a ovlivňovat.

Demokracie může být ohrožena populismem. „Populisté mají tendenci věci zjednodušovat a působit přímočaře s apelem na zdravý rozum obyčejných lidí.“⁷⁶ Zjednodušené řešení veřejných záležitostí může voliče přitahovat. Prostřednictvím populismu se mohou případně dostat k moci autoritářské osobnosti.

⁷² APPLEBAUM, Anne. *Soumrak demokracie: svůdná přitažlivost autoritářství*. Praha: Beta-Dobrovský, 2020. ISBN 978-80-7593-289-1., s. 12

⁷³ Tamtéž, s. 12

⁷⁴ Tamtéž, s. 13

⁷⁵ Tamtéž, s. 12

⁷⁶ Šabatka, Marek. *Úsvit přímé demokracie a teorie populismu* [online]. Brno, 2014 [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/yj3lh/> . Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce prof. PhDr. Lubomír Kopeček, Ph. D., s.10

4.2 Demokracie a paradox volby

Demokracie není moderním pojmem a výdobytkem moderny. Počátky demokracie jsou spjaty už s antickým Řeckem. Pro definování demokracie je hluboce zakořeněno sousloví *vláda lidu*. V tomto typu politického zřízení (ideologie, životního stylu) je legitimita moci čerpána z projevené vůle lidu.

V průběhu staletí prošla demokracie několika transformacemi. Došlo k její více či méně závažným proměnám. Také se měnil pohled veřejnosti na toto zřízení.

Klasicky můžeme dělit demokracii na zastupitelskou a participační. Rozdělení je založeno na formě podílení se veřejnosti na výkonu moci ve státě. Při zastupitelské demokracii si lid volí své zástupce, kteří pak zemi spravují. Tato forma demokracie je realizována nejen v České republice, ale i ve většině demokratických států světa. Naopak při participační neboli přímé demokracii dochází k vládnutí „všech“ občanů, kteří se přímo podílejí na politickém rozhodování. Tento druh demokracie je historicky spjat s antickými Athénami.⁷⁷ Dnes je využíváno jejích prvků v kombinaci se zastupitelskou (též nepřímou) demokracií.

I když se o demokracii mluví asi jako o nejlepším či ideálním státním zřízení, najde se mnoho jejích kritiků či odpůrců. Pochybovali o ní již starověcí filozofové, kdy například Platón se obával „*falešných a chvastounských slov demagogie a podezíral demokracii, že nemusí být ničím víc než zastávkou na cestě k tyranii*“.⁷⁸ Pokud se podíváme na trvání a následný zánik demokracií po celém světě, uvidíme podobné schéma odpovídající Platónově myšlence. Už samotná starověká demokracie v Athénách zanikla v roce 338 př. n. l. po peloponéské válce, kdy se Řecko dostalo plně pod nadvládu Makedonské říše.⁷⁹ K trvání demokracií bych použila slova Francise Fukuyami z jeho knihy *Konec dějin a poslední člověk*, kde zmiňuje myšlenky filozofa Aristotela. „*Aristoteles byl*

⁷⁷ KOŘÍNKOVÁ, Petra. *Teorie demokracie na počátku 21. století*. [online]. Brno, 2009 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/duwl5b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Marta Gořcová, CSc., s. 9

⁷⁸ APPLEBAUM, Anne. *Soumrak demokracie: svůdná přitažlivost autoritářství*. Praha: Beta-Dobrovský, 2020. ISBN 978-80-7593-289-1., s. 20

⁷⁹ KOŘÍNKOVÁ, Petra. *Teorie demokracie na počátku 21. století*. [online]. Brno, 2009 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/duwl5b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Marta Gořcová, CSc., s. 11

přesvědčen, že žádný režim nemůže člověku plně vyhovovat a že toto neuspokojení vede k nahrazování jednoho režimu druhým v nekonečném cyklu. Demokracie, pokud jde o stabilitu či spravedlnost, nezaujímala v této řadě zvláštní postavení; oba autoři vlastně naznačují, že demokracie má tendenci ustupovat tyranii. Aristoteles kromě toho nepředpokládal kontinuitu dějin. Věřil totiž, že cyklus režimů je zakotven v nějakém rozsáhlejší přírodním cyklu, který, s pomocí kataklyzmat, například povodní, periodicky ničí nejen existující lidské společnosti, ale také všechny vzpomínky na ně, což lidi nutí začínat i historický proces stále znovu od začátku. V řeckém pojetí nejsou dějiny dlouhodobé, nýbrž cyklické.“⁸⁰

Myšlenka cykličnosti dějin zde již byla zmíněna, s ní i neustálé opakování stejných chyb v průběhu staletí. Zajímavá je myšlenka týkající se stability a průbojnosti demokracie. Jestli je tyranie silnější, lidé k ní inklinují a demokracie ustoupí, existuje nějaký způsob, jak demokratické zřízení udržet?

Jak zabránit tomu, aby demokracie neustoupila tyranii, o tom už přemýšleli někteří „otcové zakladatelé“ Spojených států amerických (USA), například Alexandr Hamilton či John Adams. Správně tušili, že jakýkoliv politický systém, který je *„založený na logice a racionalitě, je vždycky ohrožen výbuchem iracionality“*.⁸¹ S tímto souvisí pojem **autoritářské osobnosti**, která svým působením může výrazně jedince nebo skupiny svést na cestu iracionality. Významná politická filozofka Hannah Arentová definovala a označila autoritářskou osobnost jako *„jedince, jenž bez jakýchkoli jiných pout k rodině, přátelům, druhům nebo pouhým známým odvozuje svůj pocit, že má místo ve světě, jen ze své příslušnosti k nějakému hnutí, ze svého členství ve straně“*.⁸² Naopak behaviorální ekonomka Karen Stennerová nemluví přímo o autoritářské osobnosti, ale autoritářských predispozicích, které se nacházejí až u třetiny populace každé země.⁸³ Tyto rysy osobnosti se vůbec nemusejí projevit, anebo se projevují u každého v jiné míře. Pokud jsou součástí osobnostních rysů tyto autoritářské predispozice, člověk poté upřednostňuje homogenitu a pořádek, současně se

⁸⁰ FUKUYAMA, Francis. Konec dějin a poslední člověk. Praha: Rybka Publishers, 2002 ISBN 80-861182-27-4, s. 72-73

⁸¹ APPLEBAUM, Anne. *Soumrak demokracie: svůdná přitažlivost autoritářství*. Praha: Beta-Dobrovský, 2020. ISBN 978-80-7593-289-1., s. 21

⁸² Tamtéž, s. 21

⁸³ Tamtéž, s. 22

může vyskytovat i protichůdná predispozice a to libertariánská, která preferuje rozmanitost a odlišnost.⁸⁴ A prosazované autoritářství především „*apeluje na lidi, kteří netolerují složitost*“.⁸⁵ Zde můžeme spatřovat souvislosti mezi paradoxem volby a inklinací k autoritářství, které nám nabízí svůdnou jednoduchost, jasné a pevné vedení našeho života a společnosti. Díky těmto pocitům bude vždy část populace inklinovat k autoritářskému zřízení. Tyto pocity a touhy po zjednodušení našeho žití jsou dnes mnohonásobně podporovány aktuálním stavem společnosti. Již zmíněný postmodernismus a konzumerismus zatěžují člověka rozhodováním, které se pak také projeví na preferenci našeho státního zřízení. Pro pád demokracie je nutná existence nejenom autoritářských osobností, ale také jedinců, kteří budou podporovat a následovat tyto osobnosti.

Zajímavá jsou slova filozofa Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712-1778), který nahlíží na svobodu z jiného pohledu než ostatní filozofové. „*Podle Rousseaua pravá svoboda znamená ztotožnění se s obecnou vůlí – a tím ovšem i s pravou vůlí mého vlastní Já. V hloubi duše přece nechci být odpadlík, nechci se lišit. Chci žít v solidaritě se všemi. To jen zhoubné vlivy odcizeného okolí mě lákají k výstřednostem. Ale výstřednost není svoboda. Pravá svoboda, jak to později vyjádří Hegel, je poznána nutností. Když poznám, kudy plyne proud či kam směřují moji spoluobčané, a připojím se k nim, nebudu narážet, nebudu pociťovat omezení. Budu prožívat nejpilnější svobodu. Stačí chtít to, co je správné, co chce obecná vůle. Proto „svoboda přesvědčení“, která vede ke konfliktu, není pravou svobodou. Vede mě do nesvobody. Pravou svobodou je svoboda souhlasu, protože obecná vůle je vůle našeho společného Já, a tudíž moje vlastní pravá vůle. A opravdu, lidé, kteří se vzdají vzdoru a ztotožní se s vládnoucí ideologií, obvykle dokládají pocit osvobození.*“⁸⁶ Tvrdí, že svoboda, skutečná osvobozující svoboda, znamená nechat se podvolit obecné vůli. A vzdor, který je v nás, nám brání dosáhnutí této svobody. Podstatná z tohoto úryvku je myšlenka, která tvrdí, že vzdání se vzdoru a podvolení se aktuálně vládnoucí ideologii, umožní pocity osvobození. Zajímavé je tuto ideu aplikovat v současnosti. Pokud jsou lidé

⁸⁴ Tamtéž, s. 22

⁸⁵ APPLEBAUM, Anne. *Soumrak demokracie: svůdná přitažlivost autoritářství*. Praha: Beta-Dobrovský, 2020. ISBN 978-80-7593-289-1, s. 22

⁸⁶ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-35-0., s. 31-32

výrazně ovlivňování jevy jako paradox volby, postrozhodovací lítost, únava z rozhodování nebo třeba rozhodovací paralýza, pak touží po jakémkoliv zjednodušení ve svém rozhodování. Pokud k politice a k danému politickému zřízení budou přistupovat podřízením se a lhostejností, dostane se jim osvobození od rozhodování. Jistá lhostejnost může pramenit i z povrchnosti a lhostejnosti celé společnosti jako průvodního znaku postmoderní a konzumní společnosti.

S paradoxem volby se setkáváme i v průběhu voleb, kdy z několika desítek politických stran a hnutí volíme na základě okamžitých emocí či slibů stran, aniž mnohdy prostudujeme jejich programy. Někteří lidé nakonec ani k volbám nejdou kvůli složitosti. Záhy po volbě může být volič zklamán z činnosti nové vlády.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala fenoménům paradoxu volby a lidské svobody. Jejím cílem bylo nejenom charakterizovat tyto dva klíčové pojmy, ale také rozebrat duální (ambivalentní) vnímání svobody. Svoboda a velký výběr bývají vnímány kladně. Považujeme je za žádoucí stav. Není pochyb o tom, že svoboda je v podmínkách XXI. století a v našem civilizačním okruhu ke spokojenému životu potřeba. Ale je důležité se zamyslet i nad tím, jestli není soudobá společnost svobodou do jisté míry až přehlcená, a hlavně jestli možnost enormního výběru lidem naopak neškodí. Každý vnímá svobodu (volnost) specificky a je v tom ovlivňován okolním prostředím a výchovou. Svobodu lze vnímat duálně. Svoboda a velký výběr nemusí být pro určité jedince darem, ale naopak přítěží. Nemá jen samé výhody, ale existuje i její odvrácená (náročnější) strana, která člověka limituje. Tento aspekt svobody některé jedince (za jistých existenčních a existenciálních podmínek) svazuje a ta se pro ně stává komplikací každodenního života.

Společnost, v níž žijeme, utváří naši osobnost, a naopak. Stav společnosti se také hodně odráží na hodnotovém nastavení jedinců nebo i v důvěře v existenci daného politického zřízení. Vzájemně jsme si zrcadlem. Soudobá společnost je výrazně ovlivněna jistým zrychlením společnosti, přechodem z doby moderní do postmoderní a také plně rozvinutým konzumerismem. Všechny tyto změny, které na vlastní kůži pociťujeme v současné společnosti, mají kořeny v době dávno minulé. Proto i my, lidé žijící v současnosti, se můžeme domnívat, k jakým změnám vlivem našeho jednání a konání dojde třeba za sto i více let. Mělo docházet k pečlivé ochraně našich svobod i práv, hlavně těch, která jsou chráněna *Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod*. Můžeme registrovat možné ohrožení svobody v našem státním zřízení – tedy v liberální zastupitelské demokracii. Jedním z důvodů současné krize liberalismu je možné označit i jakési přehlcení svobodou a zároveň ztracení se ve světě příliš velkého výběru.

K tématu svobody jsem především čerpala z myšlenek Isaiaha Berlina, z díla Erazima Koháka nebo Ericha Fromma a jeho díla *Strach ze svobody*. V zahraničí se fenoménem paradoxu volby zabývá například americký sociolog Barry

Schwartz, který napsal odbornou monografii s názvem *The Paradox of Choice: Why More Is Less*. Dále jsem využila zahraniční odborné články a studie na toto téma. K vypracování této práce jsem použila metodu analytickou, deskriptivní a komparativní.

Studiem literatury týkající se tématu „paradoxu volby jako příčiny inklinace k radikalismu“ jsem prohloubila znalosti o málo známých fenoménech, jako postrozhodovací lítost či rozhodovací paralýza, které bych shrnula do pojmu paradox volby. Obávám se, že v dnešní velice uspěchané konzumní společnosti se nelze uvedeným fenoménům spojených s rozhodovacím procesem vyhnout. Přemíra nabídek a následná nutnost rozhodování se na nás valí ze všech stran. Zaujalo mne řešení prostřednictvím minimalismu. Bohužel musím přiznat, že na minimalismus nedokáže přistoupit podstatné množství lidí, aby bylo možné ovlivnit smýšlení společnosti o vlastním konzumním způsobu života. U některých jedinců může paradox volby způsobit inklinaci k jiným řešením úniku od svobody, dokonce i k radikálním. Studiem této problematiky a následným uplatňováním zjištěných faktů by se dalo případně předcházet této radikální inklinaci. Výše uvedenými fenomény by bylo určitě na místě věnovat se v takových vědních oborech jako je sociologie, psychologie a možná i kriminologie.

Po prostudování všech odborných publikací, které jsem využila k vypracování této práce, si mnohem více uvědomuji důležitosti zachování svobody v naší současné společnosti. Začala jsem si více všimnout jednotlivých projevů krize současného demokratického světa. Proto doufám, že se společnost bude vyvíjet správným směrem. Věřím, že v budoucnu bude společnost stabilní a lidé žijící v ní nebudou v důsledku deziluze nedůvěřiví ve společenský a politický systém. Důvěra, je dle mého názoru, základním stavebním kamenem silného a stabilního státního zřízení a společnosti.

Seznam použité literatury a dalších pramenů informací

Monografie:

1. APPLEBAUM, Anne. *Soumrak demokracie: svůdná přitažlivost autoritářství*. Praha: Beta-Dobrovský, 2020. ISBN 978-80-7593-289-1.
2. BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-32-6.
3. BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-004-4
4. BLAŽEK, Ladislav. *Management: organizování, rozhodování, ovlivňování*. Praha: Grada, 2011. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-3275-6.
5. BRINKMANN, Svend. *Umění uměřenosti: cesta ke spokojenosti v nespokojené době*. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1492-2.
6. DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-123-6.
7. DENEEN, Patrick J. *Proč selhal liberalismus*. Praha: Academia, 2019. XXI. století. ISBN 978-80-200-3050-4.
8. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002 ISBN 80-861182-27-4
9. FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9.
10. GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-91-5.
11. HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016. ISBN 978-80-87950-05-0.

12. HONORÉ, Carl. *Chvála pomalosti: jak celosvětové hnutí vyzývá na souboj kult rychlosti*. Praha: 65. pole, 2012. ISBN 978-80-87506-22-6.
13. HEATH, Joseph a Andrew POTTER. *Kup si svou revoltu!*. V Praze: Rybka, 2012. ISBN 978-80-87067-12-3.
14. CHARVÁT, Jan. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-098-6.
15. KONDŮ, Marie a Scott SONENSHEIN. *Radost z práce: uspořádejte si svůj profesní život*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7243-6.
16. KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 216 s. Studijní texty, sv. 33. ISBN 80-86429-35-0.
17. KOUKOLÍK, František. *Rozhodování: eseje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3364-0.
18. KROGERUS, Mikael a Roman TSCHÄPPELER. *Kniha rozhodnutí: 50 grafických modelů pro strategické rozhodování*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1311-6.
19. LUCE, Edward. *Soumrak západního liberalismu*. Praha: Argo, 2019. Crossover. ISBN 978-80-257-2704-1.
20. LIPOVETSKY, Gilles. *Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu*. V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003, c1998. Střed (Prostor). ISBN 80-7260-085-0.
21. LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965
22. LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor, 2007. Střed (Prostor). ISBN 978-80-7260-184-4.
23. MILGRAM, Stanley. *Poslušnost vůči autoritě: experiment, který zpochybnil lidskou přirozenost*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1238-6.

24. PALMER, Tom G. *Proč svoboda: váš život - vaše volba - vaše budoucnost*. [Štramberk]: Students for Liberty, 2014. ISBN 978-80-905876-1-8.
25. SNYDER, Timothy. *Nemocná Amerika: lekce o zdraví a svobodě*. V Praze: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7637-147-7.
26. SNYDER, Timothy. *Tyranie: 20 lekcí z 20. století*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-838-1.
27. SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě: Rusko, Evropa, Amerika*. V Praze: Paseka, 2019. ISBN 978-80-7260-421-0.
28. SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 987-80-247-2907-7.
29. ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. V Praze: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1486-1.

Webové stránky a elektronické zdroje:

1. AVNAIM-PESSOA, Liora, Jonathan LEVAVB a Shai DANZIGERA. *Extraneous factors in judicial decisions* [online]. [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/content/pnas/108/17/6889.full.pdf>
2. BARÁKOVÁ, Daniela. *Freeganismus – více než životní styl*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky, 2012. 123 l., 8 l. příl. Vedoucí práce Dušan Klapko.
3. CLEAR, James. *How Willpower Works: How to Avoid Bad Decisions*. James Clear [online]. [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://jamesclear.com/willpower-decision-fatigue>
4. DUFKOVÁ, Petra. *Současná postmoderní společnost: vznik a vývoj, klasifikace, Česká republika* [online]. Brno, 2017 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/qnsgr/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Josef KUNC.

5. HYKŠOVÁ, Magdalena. *Teorie Rozhodování* [online]. [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: http://euler.fd.cvut.cz/predmety/teorie_her/prednaska_rozhodovani.pdf
6. IYENGAR, Sheena S. a Mark R. LEPPER. *When choice is demotivating: Can one desire too much of a good thing?* *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. 2000, **79**(6), 995-1006 [cit. 2021-12-15]. ISSN 0022-3514. Dostupné z: doi:10.1037//0022-3514.79.6.995
7. JEŽKOVÁ, Zuzana. *Čtyři tipy pro snadnější rozhodování. Mít vše hotovo* [online]. 25.7.2016 [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <http://www.mitvsehotovo.cz/2016/07/ctyri-tipy-pro-snadnejsi-rozhodovani/>
8. JIRÁKOVÁ, Pavlína. *Vývojové potřeby*. Alfabet [online]. 8. 7. 2015 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.alfabet.cz/vyvojova-vada-u-ditete/pece-o-dite/vyvojove-potreby/>
9. KORŮNKOVÁ, Petra. *Teorie demokracie na počátku 21. století*. [online]. Brno, 2009 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/duwl5b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Marta Goňcová, CSc.
10. KLEČKOVÁ, Michaela. *Zygmunt Bauman: Úvahy o postmoderní době*. *Natura* [online]. [cit. 2021-12-17]. Dostupné z: <http://natura.baf.cz/natura/1999/12/9912-11.html>
11. KADEŘÁBKOVÁ, Milada. *Paradox volby: Když nevíme, zda Netflix, HBO nebo Amazon a co vzít za kečup*. *Flowee* [online]. 2019 [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: <https://www.flowee.cz/clovek/7221-paradox-volby-kdyz-nevime-zda-netflix-hbo-nebo-amazon-a-co-vzit-za-kecup>
12. PEROUTKA, Jan. *Konzumerismus - historický vývoj, příčiny a důsledky* [online]. Praha, 2016 [cit. 2021-12-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/5dc0x9/>. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická v Praze. Vedoucí práce Zuzana Džbánková.

13. PEJCHA, Jiří. Koncepty svobody [online]. Brno, 2015 [cit. 2021-11-10]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/cy0xdj/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Radim Brázda, Dr.
14. Poláková, Lucia. *Působení kognitivních stylů na rozhodování jedince*. 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí práce Höschlová, Eva.
15. SCHWARTZ, Barry. *The Paradox of Choice: Why More Is Less* [online]. New York: HarperCollins Publishers, 2009 [cit. 2021-12-13]. ISBN 9780062449924. Dostupné z: <https://books.apple.com/us/book/the-paradox-of-choice/id360603357>
16. ŠOUKAL, Josef. Průmysl 4.0 [online]. Brno, 2019 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/g8hns/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radim ŠTĚRBA.
17. Šabatka, Marek. Úsvit přímé demokracie a teorie populismu [online]. Brno, 2014 [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/yj3lh/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce prof. PhDr. Lubomír Kopeček, Ph. D.

Webové stránky a elektronické zdroje – autor neuveden:

1. A brief history of fake news [online]. [cit. 2021-12-27]. Dostupné z: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/zwcgn9q>
2. Barry Schwartz > Quotes > Quotable Quote. Goodreads [online]. [cit. 2022-02-14]. Dostupné z: <https://www.goodreads.com/quotes/570297-the-secret-to-happiness-is-low-expectations> (překlad vlastní)
3. Definice dezinformací a propagandy. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2021-12-26]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.aspx>
4. *HOAX: Úvod do problematiky* [online]. [cit. 2021-12-26]. Dostupné z: <https://www.policie.cz › soubor › 08-hoax-pdf>

5. Minimalismus. *Artmuseum* [online]. 2009 [cit. 2021-12-15]. Dostupné z: http://www.artmuseum.cz/smery_list.php?smer_id=151

Příloha

Seznam příloh:

Příloha č.1 – Tabulka s výsledky empirického šetření17

Příloha č. 2 – Maslowova pyramida potřeb.....31

Příloha č.1

Počet nabízených džemů ve stánku	24	6
Celkový počet návštěvníků v obchodě	242	260
Počet návštěvníků stánku	145 (60 %)	104 (40 %)
Počet lidí, kteří si džem zakoupili	4 (3 %)	31 (30 %)

Výsledky empirického šetření (© autorka této bakalářské práce)

Příloha č.2

Maslowova pyramida potřeb